

Rusya'nın Büyük Güç Siyasetinde Test Alanı Olarak Libya

Güner ÖZKAN¹, Elif ŞİMŞEK ÖZKAN²

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışma Rusya'nın büyük güç olup olmadığını devletin Libya krizindeki siyaseti üzerinde incelemeyi hedeflemiştir. Klasik Realizmi ve Neo-realizmi benimseyen çalışmaların analiz hususunda devlet ya da yapı düzeylerinden birisini kullanmalarına bağlı sınırlarından özgürleştirilebilmek amacıyla bu çalışmada, Rusya'nın büyük güç olup olmadığı Neo-klasik Realist çerçeveye içkin olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Realizm kökenli kuramların bir büyük güçte olması gereken unsurlara dair çözümleme setlerinin saptanarak, Rusya'nın Libya siyasetinin ve buradaki *de facto* varlığının, bu setlerin işaret ettiği kavramsal çerçeveye içkin olarak anlamlandırılması ve açıklanması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışma, Rusya'nın NATO müdahalesi sonrasındaki Libya siyasetinin, devletin düşünsel ve maddi kaynaklarıyla beslenen büyük güç anlayışıyla şekillendiğini savunmakta ve büyük güç anlayışının en temel itici güç olduğunu iddia etmektedir. İçerik analizine dayanan nitel araştırma yöntemine sadık kalan bu çalışma, Rusya'nın Libya'da ve bu ülkeye yönelik uluslararası düzeyde izlemiş olduğu siyasetin büyük ölçüde kendi büyük güç statüsünü korumak ve daha da öteye taşımak amacını taşıdığı bulgusuna ulaşmış, bunu da en etkin şekilde Neo-klasik Realist teorik yaklaşımın öngörülerinin açıkladığı sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Büyük Güç, Libya, Orta Doğu, Neo-klasik Realizm.

Libya as a Testing Ground in the Great Power Politics of Russia

Abstract

Research Paper

The objective of this article is to investigate whether Russia is really a great power in the context of the policies that it has pursued in the crisis in Libya. In order to avoid the limitations of the Classical Realism and Neo-realism prioritising state or international system in their level of analyses, the study examines the question of if Russian great power status is relevant within the framework of the presumptions falling into the Neo-classical Realist thinking in international politics. Having defined the necessary elements determining the great power status of states in the sets of the realist theoretical analyses, the work intends to explain the extent to which Russia's policies and *de facto* presence in Libya are part of those conceptual settings. In line with these objectives, the article argues that Russia's policy in Libya, after the interference of NATO to the country, has been largely shaped by the acceptance of being a great power, as being the main driving force, fed by the ideational and material sources of the Russian state. Having used the method of qualitative content analysis, the article has proved that the policies of Russia in Libya and towards the same country in international level are to a large extent related to maintain and further expand the Russian great power status and could be best explained by the assumptions that the Neo-classical Realist theory contains in international politics.

Key Words: Russia, Great Power, Libya, Middle East, Neo-classical Realism.

Article Info / Makale Bilgileri

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gunerozkan005@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-1931-5910>.

² Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, <https://orcid.org/0000-0003-2742-5263>.

Received / Alındığı Tarih 12.11.2020

Accepted / Kabul tarihi 15.12.2020

Giriş

Bir devleti anlamlandırmak, nitelendirmek ya da onun çıkarını veya saiklerini ya da nihai amacını betimlemek için başvurulan *güç* (power) Uluslararası İlişkiler'de³ en fazla kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. Güç, Tucidides'ten günümüze değin uluslararası politika tartışmalarında önemi indirgenemez bir yere sahiptir (Baldwin, 2013: 273-297). Doğrudan uluslararası politikanın içinde yer alan birçok tanımın ve kavramın, güç terimine bir şekilde değinmeden analiz edilmesi çok zordur. Bu durum güç kavramının uluslararası politikanın içinde uzlaşmış bir tanımının olduğunu ya da güçlü ya da güce sahip devletin tam olarak ne olduğu üzerinde oydaşmış bir açıklamanın varlığını işaret etmemekte, fakat Uluslararası İlişkiler kuramları tarafından aktör ya da amil olarak tanımlanan devletlerin, bölgesel güç, stratejik güç, süper güç gibi birçok farklı şekillerde nitelendirilmelerinin de önüne geçmemektedir. Coğrafi konum ya da işlevsellik gibi farklı niteliklere dayanan ve çoğaltılabilen bu örneklerin yanında, *büyük güç* (great power) üzerinde en fazla tartışılan hususlar arasında yer almaktadır. Ancak buna rağmen tıpkı güç ve gücün doğası gibi üzerinde uzlaşmış bir tanımı söz konusu olmamaktadır.

Büyük gücün ne olduğu ya da büyük güç olarak kabul edilen devletlerin hangi özelliklere sahip olmaları gerektiği, Uluslararası İlişkiler'de özellikle Realizm kökenli kuramlar tarafından tartışılmaktadır. Kenneth N. Waltz'a göre bir devletin büyük güç olabilmesi için bazı kriterleri yerine getirmesi gerekir. Waltz için bu kriterler, "nüfusunun ve topraklarının büyüklüğü, kaynak donanımı, ekonomik kapasitesi, askeri güç, siyasal istikrar ve ehliyet alanlarının hepsinde hangi seviyede oldukları"dır (Waltz, 1979: 131). Ancak bu verilere dayanan çalışmaların bir bölümü dahi, bazı devletler hususunda net bir tanım yapmaktan imtina etmektedir. Rusya da anılan bu devletler arasında yer almaktadır.

Literatürde Rusya'nın nasıl bir güç olduğuna dair tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Çoğunlukla İnşacı (constructivist) ya da Post-Yapısalcı (Post-structuralist) Uluslararası İlişkiler literatüründe devam eden bu tartışmalarda "büyük güç" Rusya'nın devlet kimliği olarak anlamlandırılmaktadır. Eleştirel birim düzeyindeki İnşacı çalışmalarda Rusya'nın kudretli/güçlü/derjava devlet kimliğinin çıkarını belirlediği savunulmaktadır (Hopf, 2002). Geleneksel birim düzeyindeki İnşacı çalışmalarda güçlü devlet siyasetinin altı çizilmekte (Tsygankov, 2006; Tsygankov & Tarver-Wahlquis, 2009: 307-326), Post-Yapısalcı çalışmalarda ise ya Çarlık'tan itibaren Rusya'nın Avrupa'nın "ötekisi" olarak büyük güç anlamını taşıdığı (Neumann, 1998: 26-73; Neumann, 2008: 128-151; Neumann & Welsh,

³ Bu eserde, akademik bir çalışma alanı olan Uluslararası İlişkiler ile ulusların aralarındaki ilişkiler arasındaki farkı işaret etmek için ilk anlamdaki kullanımlarda ilk harfler büyük olarak yazılmıştır.

1991: 327-348) ya da uzam (space) açısından büyük güç söylemi ve özellikleri tartışılmaktadır (Medvedev, 1999: 15-55).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla müstakil devlet haline gelen Rusya Federasyonu'nun "büyük güç" söyleminden vazgeçmeden kurduğu dünya siyaseti, James Headley'e göre 1991 ile 1992 arasında Liberal Uluslararası (Headley, 2008: 30), Andrei P. Tsygankov'a göre 1991-1994 arasında Liberal (Tsygankov, 2006: 8-13) ve Christian Throun'a göre de 1992'den 1993 sonuna kadar Liberal olarak anlandırılmaktadır (Thorun, 2009: 39). Anılan kısa erimli dönem üzerine tartışmalar haricinde Rusya'nın realist bir dış politika izlendiği üzerinde literatürde bir oydaşı söz konusudur (Headley, 2008; Tsygankov, 2006; Thorun, 2009). Ancak dış politikasını realist bakış açısına göre şekillendirdiği kabul edilen Rusya'nın "büyük güç siyaseti" üzerine literatürdeki tartışmalar da devam etmektedir. Bu tartışmalar ise devletin gerçekten bir büyük güç olup olmadığını sorgulanır hale getirmektedir.

Rusya'nın da aralarında yer aldığı büyük güç veya büyük güçler tarihinde ilk kez Napolyon Savaşları ertesinde toplanan Viyana Kongresinde tanımlanmıştır (Fueter, 1922: 25–28, 36–44). II. Dünya Savaşı esnasında, savaş sonrası düzeni düzenlemek amacıyla gerçekleştirilen konferanslarda Birleşmiş Milletler (BM) ve bu örgüt aracılığıyla dünya siyasetinin idaresi için kurulan, Rusya'nın da aralarında yer aldığı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) ayrıcalıklı olarak yer alan beş daimî üye büyük gücün tanımına dair Soğuk Savaş süreci ve sonrasındaki tartışmalara kaynaklık etmiştir. Bu tartışmalar etrafında Rusya'nın büyük güç siyasetini realist açıdan çözümlmeyi hedefleyen çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların Ortadoğu ya da Kuzey Afrika'ya yönelik bağlamlarda fazla yoğunlaştığından bahsetmek kolay değildir. Diğer taraftan Rusya'nın Libya siyasetiyle ilgili hâlihazırdaki akademik çalışmaların, teorik analitik incelemelerden ziyade devletin genel Ortadoğu ve/veya Kuzey Afrika siyaseti bağlamında Libya politikasına değinen çıkarımlarla sınırlı kalmıştır: Walter Z. Laquaer'in (1969), Orta Doğu için Mücadele: Akdeniz'de Sovyetler Birliği (The Struggle for the Middle East: The Soviet Union in the Mediterrianen (1958-1968) başlıklı kitabında Libya'ya sadece altı defa değinilmiş ve bunların hepsi de bu ülke ile Batılı ülkeler arasındaki enerji ilişkileri konusunu içermiştir.

SSCB'nin çözülmesinden sonra yeni kurulan Rusya'nın Libya siyaseti devletin genel olarak Ortadoğu ve/veya Kuzey Afrika siyasetinin bir parçası olarak ele alınmıştır: Roger E. Kanet and Alexander V. Kozhemiakin (1997) Libya'yı Rus Dış Politikasının sınırlı bir parçası olarak ele almıştır. Jakob Hedenskog (2005) ise Putin yönetimindeki bir büyük güç olarak Rusya'nın sadece eski Sovyet uzamına yönelik siyaseti açısından ele almış, incelemesinde Ortadoğu ve/veya Libya'ya yer ayırmamıştır. Benzer şekilde Jeffrey Mankoff (2009) da Rusya'nın dış politikasını "büyük güç siyasetinin geri dönüşü" olarak değerlendirdiği çalışmasında Orta Doğu'yu ve Kuzey Afrika'yı, dolayısıyla, Libya'yı dışarıda bırakmıştır. Dmitri

Trenin (July 2018) ise Rusya'nın Ortadoğu'ya dönüşünün en önemli sebebinin Moskova'nın bir büyük güç olarak küresel jeopolitik satranç tahtasında yer alma çabasıyla ilişkilendirmiştir. Trenin bu argümanını, Arap Baharı süreci ve sonrasında Suriye, Türkiye, NATO, İsrail ve Körfez ülkeleri bağlamında ele alırken Libya'yı dışarıda bırakmıştır. Benzer şekilde Rusya'nın Kuzey Afrika siyasetini analiz eden Dalia G. Yazbeck ve Vasily Kuznetsov (July 2018) Yoldaşlar Kuzey Afrika'da başlığıyla yayımladıkları makalelerinde önem sırasına göre Mısır, Cezayir, Fas ve Tunus'a ayrı başlıklarda yer ayırırken, Libya'yı çalışma kapsamı içine almamışlardır. Bu çalışma ise ilgili literatürdeki bu alanda oluşturulan boşluğu doldurmayı amaçlayarak, Rusya'nın büyük güç olup olmadığını devletin Libya krizindeki siyaseti üzerinde incelemeyi hedeflemiştir. Klasik Realizmi ve Neorealizmi benimseyen çalışmaların analiz hususunda devlet ya da yapı düzeylerinden birisini kullanmalarına bağlı sınırlarından özgürleştirebilmek amacıyla bu çalışmada, Rusya'nın büyük güç olup olmadığı Neo-klasik Realist çerçeveye içkin olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Uluslararası İlişkiler literatüründe Rusya'nın NATO müdahalesi neticesinde Muammer Kaddafi sonrası Libya siyasetinin ve bu ülkede devam eden *de facto* varlığını, Kremlin'in izlediği büyük güç siyaseti açısından ele alan bir çözümlemeye henüz rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Realizm kökenli kuramların bir büyük güçte olması gereken unsurlara dair çözümleme setlerinin saptanarak, Rusya'nın Libya siyasetinin ve buradaki *de facto* varlığının, bu setlerin işaret ettiği kavramsal çerçeveye içkin olarak anlamlandırılması ve açıklanması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışma, Rusya'nın NATO müdahalesi sonrasındaki Libya siyasetinin, devletin düşünsel ve maddi kaynaklarıyla beslenen büyük güç anlayışıyla şekillendiğini savunmakta ve büyük güç anlayışının en temel itici güç olduğunu iddia etmektedir. İçerik analizine dayanan nitel araştırma yöntemine sadık kalan bu çalışma, ilk olarak Realist Uluslararası İlişkiler anlayışına odaklanarak Rusya'nın büyük güç iddiasının kaynaklarını ve devletin bir büyük güç olarak olası konumunu belirlemeye çalışacaktır. Bu bölümde saptananlar ışığında çalışma ikinci olarak Rusya'nın büyük güç konumunun tarihsel kökenlerini inceleyecektir. Üçüncü kısmında ise çalışma, Rusya'nın büyük güç anlayışında bir test alanı olarak Libya siyasetini analiz edecektir. Sonuç kısmı ise saptanan bulguları bir araya getirecektir.

1. Realist Uluslararası İlişkiler Anlayışında Büyük Güç

Uluslararası İlişkiler'de güç ve büyük güç kavramlarına yönelik en fazla ilgi bu kavramlara kendi kuramsal çerçevelerinde kurucu önem atfeden Realizm kökenli kuramlar tarafından gösterilmektedir. Ancak her ne kadar uluslararası politikada güç ve diğerleri karşısında görece olarak daha güçlü olma durumunu işaret eden büyük güç kavramına kurucu önem atfetseler de, bu kuramların; kendi içinde anılan kavramın ne olduğuna dair tartışmasız bir tanımlama üzerinde uzlaşısı söz konusu olmamaktadır. Ancak, Realizm kökenli kuramlar arasında devletleri birbirinden

ayırarak bir özellik olarak kullanılan büyük güç kavramının, bir terim olarak net tanımının olmaması, literatürde büyük güçlerin ne gibi özellikleri olması gerektiği hususunda genelleştirilmiş uzlaşıları da engellemektedir.

Realizm kökenli bakış açıları, büyük güç nedir sorusuna öncelikli olarak “askeri güce” dayalı yanıtlar aramıştır. Bunların arasında yer alan Klasik Realizm, bir devletin büyük güç olarak nitelendirilebilmesi için “savaşa başvurma kabiliyetine, büyük bir savaşı idare etme becerisine veya sık sık savaşa başvurma yeteneğine ve bunların çoğunu kazanma becerisi ile kendisini diğer bütün devletlere veya devletler koalisyonuna karşı koruyabilme” iradesine önem atfetmiştir (Levy, 1983: 11). Bu, bir anlamda “büyük gücün, savaştaki güç olduğunu işaret etmiş, devletin gücünü savaştaki başarısı ile değerlendiren” realist bir çıkarımda bulunmuştur (Taylor, 1954: xxiv). Böylece devletin hayatta kalabilmesi için, ulusal ve uluslararası güvenlik meselelerini işaret eden yüksek politikaya (high politics) odaklanmış ve geriye kalan alanları aşağı politika (low politics) olarak nitelendirerek dışarıda bırakmıştır. Bu da Klasik Realizmin devlet analiz düzeyinde saptamaya çalıştığı büyük güç olabilme kriterini devletin güvenliğini sağlayacak askeri güç ile sınırlandırmıştır. Klasik Realizmden farklı olarak Neo-realistler kendi analiz düzeylerini devlete değil, uluslararası yapı olarak belirledikleri için, “bir veya birçok savaşta zafer kazanan devlet veya devletler tarafından kurulan uluslararası düzen” içindeki büyük güç veya büyük güçleri; “uluslararası sistemin yapısını, temel süreçlerini ve genel evrimini belirleyen güçler” olarak tanımlamıştır (Levy, 1983: 8).

Neo-realizmin kurucusu Waltz, büyük güçlerin sahip oldukları özellikleri, beş gösterge dizisine atıfla anlamlandırmaktadır: Waltz’a göre bunlardan ilkinin beşerî güç olan nüfus ve coğrafi konuma işaret eden “bölge” oluşturmaktadır. İkinci sırada devletin sahip olduğu “kaynaklar ve kaynak donanımı” yer alırken, Waltz üçüncü olarak devletin “iktisadi kapasitesinin” önemini vurgulamaktadır. Dördüncü sırada devletin “siyasi istikrarı ve kendine yeterliğinin,” büyük güç olabilme açısından önemine işaret eden Waltz, beşinci ve son olarak “askeri güç” hususunun değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Waltz, 1993). Ancak Iver B. Neumann’ın da ifade ettiği gibi bu kriterler baz alındığında büyük güç olarak nitelendirilen bir devletin bu şekilde anlamlandırılması için “kendi etkisini küresel ölçekte uygulama becerisine ve uzmanlığına sahip olması” gerekmektedir (Neumann, 2008). Anılan beceri ve uzmanlığa sahip olan bir devletin bunları gerçekleştirecek iradeyi de göstermesi beklenmektedir. Bu beklenti ise ilgili devletin prestijinin, büyük gücün ne olduğuna dair tartışmada bir yer alması gerektiğine işaret etmektedir.

Max Weber (1948) “büyük güçlerin” devletlerin güç prestijine sahip olduklarını işaret eden siyasetlerine atıfla anlamlandırılması gerektiğini savunmakta, prestiji, büyük güç iddiasına sahip olan bir devletin küresel siyasete bakış açısında bulunması gereken bir unsur olarak değerlendirmektedir (akt. Neumann, 2008: 128-151). Ekonomik ve askeri bileşenlerin prestij ile yakın ilişkisi olduğunu savunan Weber’e (1948) göre, göreceli üstün kuvvet ve karşılıklı olarak etki alanlarının

tanınması büyük güçlerin niteliklerinin içini doldurmaktadır. Bu bağlamda büyük güç iradesinin devlet tarafından gösterilmesi ve bu devletin dünya siyasetini büyük güç prestijini sürdürmeyi hedefleyerek dizayn etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak devletlerin bu önceliği, Neo-realizmin “büyük güç” söylemi olan bir devleti, kara kutu (black box) olarak ele alma eğilimine bağlı olarak inceleme dışında kalmakta, devletin kendi iç dinamikleri ile anılan devletin büyük güç olarak nitelendirilmesi arasındaki illiyeti kabul etmemektedir. Bu durumda uluslararası politikayı, “gelişmelerin belirsiz olduğu düşünülen bir dünyada maddi güç ve güvenlik amacı taşıyan ancak kıt kaynaklara sahip olan devletlerin aralarında süren bir güç mücadelesi” olarak anlamlandıran Neo-klasik Realizm, anarşik uluslararası yapıda, devletler ve onların beşerî toplumları arasındaki ilişki biçimlerini göz ardı etmeyen bir çözümlenme biçimi önermektedir (Taliaferro & Lobell & Ripsman, 2009: 1-41). Neo-klasik Realizm, özellikle dış politika analizlerine uluslararası sistemin yapısının yanında, ulus-altı etkenler ve karar alıcıların rollerine de değinerek bütüncül bir analiz önermektedir. Böylece Neo-klasik Realizm hem devletlerin dış politikalarındaki değişimleri hem de farklı devletlerin olası benzer siyasetlerini açıklayabilmekte hem de devletlerin temel amaçlarının yanında bunlara ilave yardımcı hedefleri ve bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için sahip oldukları araçları birlikte analiz edebilmektedir.

Büyük güçler kendi güvenliklerini ve uluslararası politikadaki hedeflerini yerine getirebilecek kaynağa ve potansiyele sahiptir: Büyük güçler bölgesel ya da küresel çıkarları hedefleyebilirler, iktisadi gücü artırmaya yönelik yayılmacı bir amaca hizmet edebilir, tarihsel veya kültürel bağlara dayanan devlet çıkarları dizini oluşturabilir ya da etik kaygılar ve siyasi fikirler etrafında devlet davranışlarını dizayn edebilirler (Kitchen, 2012: 78-95). Büyük güç fikrinin kavramsallaştırılması (idealisation) ve devletin davranışlarına yön veren düşünceler bütünü (ideoloji) ile hedefler ve yardımcı hedeflerin seçimi ile bu hususta hangi kaynakların aktive edileceği ve hangi araçlardan faydalanılacağı hususları hemen her zaman devletin kendi içindeki fikirsel tartışmalarının sonucu olacaktır (Kitchen, 2012: 91). Neticeyle, devletin ön plana aldığı idea ve ideolojinin dış politikasının şekillenmesinde önem taşıdığını ve devletlerin büyük güç siyasetlerinin düşünce (idea) temelli dış politika yapım süreçlerinde önemli olduğunu savunan Neo-klasik Realizm, Neo-realizmin ve Klasik Realizmin büyük güç kavramsallaştırmasına, sadece iç siyaset ile ilişkili ulus içi dinamikleri değil, fikir ve düşünsel temellerin önemini de eklemektedir. Böylece devlet hedeflerinin düşünsel (ideolojik) temel olarak da belirlenebileceğini işaret etmektedir (Kitchen, 2012: 92).

Son olarak bu şartları yerine getiren bir büyük gücü, orta ya da bölgesel güç gibi diğer güçlü devletlerle karıştırılmaması için onlardan ayıran özelliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Tamamının aynı anda ve yan yana var olması gereken bu özellikler arasında “yüksek askeri kapasite” ilk sıralarda yer almaktadır: Bu bağlamda bölgesel bir güçten farklı olarak bir büyük güç, askeri güvenlik konusunda kendi kendine yeterli, askeri güvenliğine yönelik sadece diğer büyük güçlerden tehdit

algılayan ve büyük güç dışındaki bütün güçlere karşı tam korunaklı güç olarak tanımlanmaktadır (Levy, 1983: 16-19). Büyük güçler, diğer devletlerden farklı olarak kendi çıkar ve hedeflerini yerel veya bölgesel değil; kıtasal veya küresel ve uluslararası olarak tanımlamaktadır (Levy, 1983: 16-19). Ancak bu büyük güçlerin genel davranışlarının tek tip olduğu anlamına gelmemekte, büyük güçlerin davranışları birbirinden farklılıklar gösterebilmektedir: Büyük güçler kendi çıkarlarını sadece güç kullanarak değil, aynı zamanda güç kullanma tehdidinin de içinde yer aldığı birçok farklı araçları münhasıran ya da birlikte devreye sokarak savunabilmektedir (Levy, 1983: 16-19). Bu durumda büyük güçler açısından kendi iradesini gerçekleştirme yeteneği sadece güç kullanma tehdidi değil ekonomik ambargo gibi farklı araçlarla da çeşitlenmekte ve diğer devletleri de benzer önlemlerde birleştirebilecek dönüştürücülük kapasiteleri söz konusu olmaktadır. Dördüncü olarak büyük güçler birbirleriyle sık sık iletişim ve etkileşim içinde yer almakta ve birbirlerini; dikkate alma, saygı gösterme, protokol kurallarının uygulanması, müzakere ve diğer konu ve alanlarda eşit olarak görmektedirler (Levy, 1983: 16-19). Bu eşitlik, kendi aralarındaki ilişki biçiminin dünyanın diğer devletleriyle olan ilişkilerinden farklılık göstermektedir. Buna paralel biçimde beşinci ve son olarak büyük güçler, bir konferans, kongre, örgüt veya antlaşma ile özdeşleştirilebilmekte, bunlardan birinin ya da birinde alınan kararların garantörü sayılabilmekte veya bir antlaşma ya da uluslararası örgüt tarafından işaret edilen bir platformda veya alanda daimî üyelik veya veto yetkisine sahip olabilmekteledir (Levy, 1983: 16-19). Bölgesel güçler bu kriterlerin sadece bir kısmını ve sınırlı ölçekte gerçekleştirebilecek aktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Netice itibarıyla Neo-klasik Realizm açısından bir devletin büyük güç olarak kabul edilebilmesi için öncelikli olarak yeterli kaynak ve kaynak donanımına sahip olması gerekmektedir. İkinci olarak bu kaynak ve kaynak donanımını uygun şekilde yönlendirebilmek için devletin coğrafi olarak uygun bir bölgede yer alması ve bu devletin beşerî sermayesinin de bu söylemi sürdürebilmesi için yeterli niteliğe sahip olması önem taşımaktadır. Buna ilaveten belirli bir askeri güce ve bunu destekleyecek iktisadi kapasitesi olması şartını karşılaması gereken devletin siyasi istikrarının sürdürülebilir olması ve kendi kendisine yeterli olması beklenmektedir. Devletin sahip olduğu bu yetenek ve kabiliyetlerini, kendi küresel hedeflerini belirleyecek vizyonuna uygun olarak yönlendirme kabiliyeti önem taşımaktadır. Bunlara ilaveten devletin büyük güç idealini savunacak fikri birikimi ile bununla belirlediği küresel siyaseti ve bu siyaseti izleyecek prestiji ile etkisini sadece kendi bölgesinde değil, küresel ölçekte uygulama becerisine sahip olması gerekmektedir. Bu gereklilik ve beklenti setlerini karşılayan bir büyük gücün, son olarak diğer devletlerden ve bölgesel güçlerden ayıran belirlenmiş unsurların tamamını aynı anda yerine getirmesi gerekmektedir. Bu unsurlar yüksek askeri kapasite, küresel olarak tanımlanmış çıkarlar, devletin kendi iradesini saldırgan ya da saldırgan olmayan araçlarla gerçekleştirme yeteneği ve diğer büyük güçler ile iletişim ve etkileşimi

sürdürebilirken, büyük güçleri tanımlayan kurum ya da kuruluşlarda yer alabilme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır.

Neticeyle bir devletin büyük güç statüsünü sürdürmesi için ulusal çıkarlarını küresel olarak belirlemeli ve bunu gerçekleştirme iradesi ve yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Bu tanıma göre bir devlet, askeri ya da askeri olmayan araçlarla büyük güç statüsünü küresel düzeyde devam ettirdiği sürece bir büyük güç olarak değerlendirilecektir. Ancak buradaki askeri ve askeri olmayan araçların meşruluğu ya da büyük güç statüsündeki bir devletin küresel çıkarlarını gerçekleştirirken bu araçlar ile illiyeti, sorgulamanın içinde yer almamaktadır.

Libya'da çatışmanın tarafları ve onların destekçileri açısından paralı askerlerin istihdamı; hem çatışmaların kendi lehlerine çevrilmesi için anlamlı bir fırsat yaratmakta hem de BMGK'nın silah ambargosunun etrafında dolaşılmasına olanak sağlamaktadır. İlgili hükümetlerin olası insan hakları ihlalleri ve suiistimallerden ötürü sorumlu tutulmamasını beraberinde getirmektedir.

2. Rusya'nın Büyük Güç Statüsünün Tarihsel Kökenleri

Rus Çarlığı'nın dünya düzenini düzenleyen büyük güçler arasında bir yere sahip olduğu, diğer büyük güçler tarafından en erken XVIII yüzyılın başı, en geç XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren teyit edilmiştir. Ancak XX. yüzyılın başında 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi ertesinde kırılan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) kurulması diğer büyük güçler tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. SSCB'nin 1 Ocak 1923'teki kuruluş ilanı ertesinde devletin kırılmağı uluslararası sistemdeki değişime bağılı olarak beklenildiğı kadar uzun sürmemiştir. II. Dünya Savaşı ertesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile düşman iki kampa liderlik etmeye başlamıştır: Soğuk Savaş sürecine tükenmiş bir kamp lideri olarak giriş yapması, SSCB'nin bu dönemde bir süper güç olmasının önüne geçememiştir.

SSCB, II. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi'nde, kendi endüstrisinde, insan sermayesinde, refahında geri döndürülmesi güç yıkımlar pahasına, neredeyse tek başına zafer kazanmıştır. Savaşın sonunda SSCB'de 26 milyonu aşkın sayıda sivil ve asker hayatını kaybetmiş, 3000 şehir tahrip olmuş, 17 bin civarında şehir dışı yerleşim yeri harabeye dönmüştür. Devlet; sahip olduğu toplam refahı ve varlığının neredeyse üçte birini yitirmiştir, beşeri sermayesinde, ABD'nin savaştaki toplam kaybının yaklaşık 60 katı kadar kayba uğramış (Hays, 2008) ve sahip olduğu bütün sermaye kaynaklarının dörtte birini kaybetmiştir (Zickel, 1989). Soğuk Savaş boyunca bir kutup lideri ve "süper güç" olarak tanımlanan SSCB ile ABD arasında en bilineni uzayda soğuk savaş rekabeti olmak üzere askeri alanda ve bunlarla sınırlı kalmayacak şekilde spor, sanat, eğitim, yaşam şartları, gibi hemen her alanda bir yarış söz konusu olmuştur.

SSCB'nin dağılmasının ardından birliğin diğer on dört cumhuriyeti gibi bağımsızlığını ilan eden Rusya Federasyonu, 1 Ocak 1992'den itibaren devletin

BMGK'deki sandalyesinde ardıl (halef) devlet sıfatıyla yer almaya başlamıştır. Soğuk Savaş'taki düzeni düzenleyen bu kurumdaki varlığı, büyük güç olma şartları arasında yer alıyor olsa da devletin SSCB'nin ardılı olarak BMGK'daki varlığını koruması, Rusya'nın bir büyük güç olmadığına dair tartışmaları engellemeye yetmemiştir. Kısa süre içinde ABD'nin SSCB'nin dağılmasını destekleyen “Önce Rusya” (Russia First) siyaseti sona ermiş, siyasi ve ekonomik dönüşümün zorluklarının da etkisiyle özellikle 1990'larda Rusya'nın dış politikası ve devletin niteliği üzerine tartışmalar dinmemiştir. Bu dönemde Aleksandr Ruts koy'un (1992) özetlediği üzere Rusya'nın kendisinin “muz cumhuriyeti” olmadığı ve devletin küçük bir güç olmasının imkansızlığı, bu tartışmaların damga vurduğu siyasi gündemde ısrarla kullanılan söylemlerin başını çekmiştir. Kısa süren Atlantikçi dış politika ertesinde de hem başlayan yakın çevre (blijniye zarubejye/near abroad) ile Avrasyacılık hem de bunu izleyen Putin'in üçüncü yol siyaseti, Kremlin'in büyük güç statüsündeki ısrarlı söylemlerinde düşünsel olarak büyük güç kavramının içini dolduracak devlet davranışlarının dışına çıkmamıştır. Netice itibariyle Rusya'nın ne olduğuna ve ne olması gerektiğine dair tartışmalar 2000'lerin ilk beş yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

Rusya'nın ideolojik olarak da savunduğu büyük güç söylemi, devletin maddi kaynakları ve kaynak yönetimi tarafından da desteklenmekte, devlet kendi bölgesel konumu ve sahip olduğu doğal zenginlikler ile diğer orta ve büyük güçlerle kurduğu enerji bağımlılığı ile nükleer enerji ve konvansiyonel silah ticaretindeki varlığıyla tamamlanmaktadır. SSCB'den ayrılmasına rağmen coğrafi olarak hala dünyanın en geniş ülkesi olan Rusya'nın topraklarında Sovyet petrolünün neredeyse yüzde 90'ı, doğal gazının yaklaşık yüzde 80'i, altın madenlerinin ise yüzde 70'i bulunmaktadır. Eski SSCB'yi besleyen elektrik üretiminin yüzde 62'si de Rusya'da gerçekleştirilmektedir (Şimşek-Özkan, 2017: 286).

ABD'ye tehdit oluşturabilecek en büyük nükleer güç olmaya devam eden Rusya, nükleer silahların küresel dağılımı açısından dünyada sıralamasında birinci konumda yer almaktadır (SIPRI, 2020). Nükleer ve geriye kalan konvansiyonel askeri gücü sayesinde bir tür dokunulmazlığa sahip olan Rusya sadece kendisine benzer nükleer güçlerden tehdit algılamaktadır. Rusya, petrol rezervleri açısından dünyadaki ilk beş devlet arasında yer almazken, ham petrol üretimi açısından dünyada ABD'nin ardından ikinci sırada yer almaktadır (Enerdata, 2020a). Doğalgaz üretiminde yine dünya sıralamasında ABD'yi izleyerek ikinciliği elinde tutan devlet, kömür üretiminde ise altıncı sırada yer almaktadır (Enerdata, 2020b).

Rusya'nın 2019 itibariyle küresel ihracatının yarısından fazlası petrol ve mineral yakıtlar oluşturmakta ve devletin toplam ihracatının yarısından fazlası Avrupa ile gerçekleşmektedir (Workman, 2020). Bu sayede bu devletlerle bir tür bağımlılık ilişkisi kurmaktadır. Son olarak resmi rakamlar paylaşılmamakla birlikte silah ticaretinin de devletin ihracat gelirleri arasında ciddi bir payı olduğundan söz edilmektedir. İktisadi coğrafi ve askeri rakamlar, Rusya'nın büyük güçler arasında

yer almak için gerekli maddi şartları karşıladığını işaret ediyor olsa da devletin dünyada ekonomisi en gelişmiş ve en etkin devletler arasındaki konumu hususunda net bir oydaşı söz konusu olmamaktadır.

İktisadi kalkınma açısından incelendiğinde dünya ekonomisinin en gelişmiş ve etkinlik düzeyi en fazla olan devletler G-7'yi, en büyük ve orta büyüklükteki güçler ise G-20'yi oluşturmaktadır. Rusya, iktisadi gelişmişlik düzeyi açısından geri kalan devletlerden, daha alt seviyede yer almasına rağmen 1998'de G-7'nin 8'inci üyesi olarak kabul edilmiş ancak 2014'te devletin Kırım'ı ilhak etmesiyle bu üyeligi askıya alınmıştır. Ancak incelendiğinde 1998'den 2014'e kadar geçen süre zarfında devletin ekonomik veriler açısından dünyanın en gelişmiş 10 ekonomisi içinde yer aldığından bahsedilememektedir (World Bank, 2019). Bu durum büyük güç statüsünü işaret eden örgüt üyeliklerinin, farklı nedenlerle değişebilir niteliğe sahip olduğunu ve Rusya gibi devletlerin büyük güç statüsünün, aynı konumdaki devletlere nazaran daha tartışılabilir bir kırılmalığa sahip olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Rusya'nın büyük güç statüsünü tartışılabilir kılan iktisadi göstergeler, devletin, büyük güç değilse dahi çok önemli bir bölgesel güç olmasının önünde bir engel teşkil etmemektedir.

Gerçekten de bir büyük gücün işlevlerini yerine getiremeyen bölgesel güçler veya diğer küçük güçlerin kendi etki alanları ya da bölgesel sınırları dışında askeri faaliyetleri söz konusu olabilmektedir (Levy, 1983: 14). Fakat Rusya'nın, diğer bölgesel güçler göz önüne alındığında bir bölgesel güçten fazlasına tekabül ettiği aşıkardır: SSCB'nin dağılmasından XXI. yüzyılın ilk on yılına kadar bu durumdan pek bahsedilmese de Rusya'nın da tedrici olarak diğer büyük güçler gibi karakteristik olarak askeri ve iktisadi güce sahip olmasının yanında diplomatik ve yumuşak güç (soft power) ile kendi iradesini kabul ettirme yeteneğini ortaya koymaktan imtina etmediğinden bahsedilebilmektedir.

Diğer büyük güçler tarafından Rusya'nın bir büyük güç olarak varlığı, her zaman sarahaten işaret edilmiyor olsa da Rusya sadece orta ve küçük seviyedeki devletler tarafından değil bölgesel güçler tarafından da devletlerin eylem planları hazırlanırken "bir büyük güç olarak dikkate alınmaktadır" (Neumann, 2008: 128-151). Ancak bu durum da Rusya'nın büyük güç yerine çok güçlü bir bölgesel güç olup olmadığı tartışmasını büyük güç lehine neticelendirmemekte, bilakis bölgesel güç olup olmadığı hususunu daha da tartışılır hale getirmektedir: Bölgesel güçler, literatürde, "büyük güçlerin faaliyetleriyle karşılaştırıldığında, görece olarak kendisine daha yakın bir coğrafyada, daha kısa süreli ve sistemik güç dağılımını etkileyemeyecek nitelikte askeri faaliyetlere sahip devletler" olarak tanımlanmaktadır (Levy, 1983: 14). Diğer taraftan büyük güçler ile orta ve küçük ölçekte ya da bölgesel güçler arasındaki farklar, büyük güçlerin kendi aralarındaki farklılıklardan daha büyük ve anlamlı olabilmektedir. Bu da büyük güçler arasında kıyaslanma ya da ortak özelliklerin belirlenmesine yönelik zorlukları beraberinde getirmektedir. Keza bütün büyük güçlerin kendi güç projeksiyonları ve sınır dışı

askeri faaliyet kapasitelerinin aynı ya da eş değer olduğundan da bahsedilememektedir (Levy, 1983: 14).

Büyük güçler, uluslararası sistemde yetenekleri, varlıkları, kapasiteleri ve iradeleri ile kendilerine atanan bu statülerini büyük ölçüde belirleyen devletlerdir. Erişebildikleri coğrafyalar, güç yetenekleri ve dönüştürme kapasiteleri açısından birbirinden farklılaşmakta ve bu özelliklere göre sınıflandırılabilen ya da kendi aralarında sıralanabilmektedir (Neumann, 2008: 128-151). Mesela ABD; Rusya'dan ve diğer büyük güçlerden hem güç kapasitesi ve hem kabiliyetleri bakımından daha yetenekli bir konumda yer aldığı için dünyanın hemen her yerinde askeri güce başvurabilen bir büyük güç olarak anlanılmaktadır. Fakat aralarında değişik kriterler göz önüne alınarak yapılan sıralamalara rağmen, büyük güç statüsünü işgal eden bütün devletler, bu konuma yönelik kendi iradi talepleri ve bu taleplerinin maddi kaynaklar ile kaynakların rasyonel kullanımı hususlarında birleşmektedirler. Neticeyle devletlerin fikirsiz olarak büyük güç siyasetini izlemeleri ve bunu destekleyecek yeterli maddi kaynak ile kaynak kullanımlarının olması anılan devletlerin güçlü devlet statüsüne sahip olabilmelerini beraberinde getirmektedir. Son olarak, bu söylemin uluslararası toplumda ne ölçüde ve ne şekilde kabul gördüğü ve anlanıldığı bir ölçüt olarak kıymetlendirilmediği için, Neo-klasik Realizm açısından değinilen iki unsur ve bunun için dolduran ölçüt setleri büyük güç olmanın şartlarını ifade etmektedir. Bu da Rusya'nın büyük güç olarak tanınırlığını tartışmanın dışına itmekte, Neo-Klasik Realist çerçevede devletin dünya siyasetini şekillendiren kendi düşünsel birikimi ve kaynaklarına ve son olarak devletin iradesinin ne kadarını gerçekleştirip gerçekleştirmediğine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda tarihsel olarak incelendiğinde Rus Çarlığı ve SSCB'nin kendi dönemlerinde birer büyük güç oldukları hususunda uluslararası toplumda bir tereddüt söz konusu olmamaktadır. Ancak Rusya'nın statüsü Waltz'tan hareket eden Nicholas Kitchen ile Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro'nun ortak çalışmalarında işaret edilen Neo-klasik Realist kavramsal çerçeveye içkin olarak, ekonomik göstergeler açısından dünyanın en güçlü on birinci ekonomisi olan Rusya'nın daha iyi bir ekonomik performans sergileyerek kuvvetlendirebileceği güçlü devlet siyasetinin önünde çok ciddi bir engel olmadığını gösterse de (World Bank, 2020), devletin bir büyük güç olarak coğrafi erişim alanı hususunda ek bir çalışma gereksinimi söz konusu olmaktadır.

Rusya, 1990'lardan en geç 2015'te Suriye'ye yönelik askeri müdahale gerçekleştirmesine kadar, kendi ilgi alanını yakın çevre olarak tanımladığı kıtasal çerçeveye içkin olarak anlamlandırmıştır. Yakın çevre ile kastedilen Rusya'nın ortak sınırı olan ya da olmayan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile Finlandiya ve Polonya'dan Çin Halk Cumhuriyeti'ne (ÇHC) kadar uzatılabilen bir kıtasal uzam olagelmıştır. NATO ve AB'nin 2004'teki ikiz genişlemesi ertesinde Baltıklar'ın bu tanımın dışında bırakılmasının da işaret edildiği üzere yakın çevre, coğrafi olmaktan ziyade kültürel, tarihi ve siyasi bir terimdir.

Rusya, 2000'lere gelindiğinde dış siyasetinde yakın çevre söylemine ilaveten ve hatta bu söylemden çok daha fazla sıklıkla, çok kutupluluk, egemen demokrasi, ulusal egemenlik ile iç işlerine karışmama ve uluslararası terörle mücadele söylemlerine yer vermeye başlamıştır. Fakat bu tarihlerden de önce Rusya 1990'lardan itibaren ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için askeri güce sıklıkla başvurmaktan çekinmemiştir. Rusya, son otuz yıldır temel uluslararası güvenlik sorunlarına yönelik çözüm süreçleri ve bunlara yönelik müzakereler için oluşturulan gruplar ve ekiplerdeki varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak bu, özellikle yakın çevre haricindeki coğrafyalarda Rusya'ya rağmen gelişmelerin engellenmesine yetememiş ve devletin kendi söylemlerindeki büyük güç olup olmadığı hususunu tartışmaya açmıştır: ABD'nin önderliğindeki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Rusya'nın tarihsel olarak ilgi altına giren Balkan coğrafyasında Kremlin'i iknaya zorlayarak 1995'te Bosna-Hersek'e operasyon düzenlemiştir. Operasyonun ardından Rusya, Dayton sürecinde yeterince varlık gösterememiştir (Şimşek-Özkan, 2015: 547.) ABD önderliğinde NATO, Rusya'yı ve üyesi olduğu BMGK ve uluslararası hukukun o dönem geçerli olan kural ve normlarına aykırı, ancak meşru olarak değerlendirilen biçimde, 1999'da Kosova'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Rusya büyük bir problemi beraberinde getiren bu operasyon ertesinde uluslararası alanda ciddi bir tepki vermiştir.

Rusya, ABD'nin 9/11 ertesinde başladığı Afganistan operasyonuna destek vermesine rağmen, aynı ülkenin 2003'de Irak'ı işgalini kaygı ile izlenmiştir. 2008'de Kosova'nın Rusya'nın itirazlarına rağmen bağımsızlık ilanından yaklaşık altı ay sonra Rusya, NATO'nun 1999'daki operasyonunu modelleyerek Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmuş ve hemen ardından Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsız siyasi varlıklarını destekleyerek Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tartışmalı hale getirmiştir. Ukrayna'da Kasım 2004 ile Ocak 2005 arasında gerçekleşen Turuncu Devrim'i yakinen takip eden Rusya, Kasım 2013 ve Şubat 2014'teki Maydan Olayları ertesinde Kırım'ı ilhak ederek bu sefer de Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tartışmalı hale getirmiştir.

Yakın çevresinde düzeni düzenleyen Rusya'nın NATO ile olası üyelik projeksiyonu taşıyan bir ilişki biçimi kuran Gürcistan ve hem Avrupa Birliği (AB) hem de NATO ile olası üyelik projeksiyonu taşıyan angajmanları gündemine alan Ukrayna'ya yönelik askeri araçlara başvurmaktan çekinmeyen siyaseti, bir bölgesel gücün siyaseti ile benzerlik taşımaktadır. Rusya'nın kendi yakın çevresi olarak kabul edilen ilgi alanında, diğer devletlerin kendisine rağmen kendisini dışarıda bırakacak bir siyasi gündem izlemelerini engelleyebildiğini göstermektedir. Neticeyle Rusya'nın yakın çevre siyaseti ve bu uzamdaki askeri müdahaleler içeren tasarruflarıyla hem AB ve NATO'nun erişim uzamlarını sınırlandırmayı ve Batılı kurumların kendi sınırlarına kadar genişlemesini engellemeyi hem de kendi yakın çevresinde devletlerde Batı yanlısı iktidarların güçlerinin sınırlandırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda Rusya'nın anılan askeri müdahaleleri her ne kadar Batı'ya karşı sistemik bir meydan okuma anlamına gelse de, bu aynı zamanda

devletin bir bölgesel güç ile benzer reflekslere sahip olduğunu ve devletin yakın çevresinde kendisinin çıkarları açısından kabul edilemeyecek eylemlere izin vermediğini de göstermektedir.

Rusya'nın yakın çevresinde rekabete açık olmayan varlığını en geç 2015 itibariyle yakın çevresi dışındaki uzamlarda da askeri araçlarla desteklediği etkin bir siyaset ile sürdürmeye başlaması, devletin bölgesel bir güç olarak nitelendirilmesinin eksik bir değerlendirme olacağını sinyallerini vermeye başlamıştır.

Rusya, 2015'ten itibaren Suriye'de de jure ve ardından Libya'da de facto biçimde varlık göstererek, SSCB'nin çözülmesinin ardından ilk kez BM bünyesi dışında askeri araçlarla desteklediği şahin siyaset ile yakın çevresinin dışına çıkmıştır: Bilindiği üzere Soğuk Savaş döneminin en bilindik krizleri arasında yer alan Kore'de de jure olarak varlık gösteren ABD askeri güçleri karşısında de facto olarak Kuzey'e, yine İkinci Çinhindi Savaşı içindeki Vietnam Savaşı'nda yer alan ABD'nin askeri güçleri karşısındaki Kuzey'e de facto destek sunmuştur. SSCB yine Soğuk Savaş'ta Paraguay İç Savaşından; Arap İsrail Çatışmalarına, Kongo Krizinden; Batı Sahra Savaşına kadar dünyanın hemen her yerindeki birçok çatışmada ABD karşıtı tarafları desteklemiş ve hemen her çatışmada bir anlamda karşı tarafın limitlerinin sınırlarını da test etme imkânı bulmuştur.

Rusya, Soğuk Savaş ertesinde ilan ettiği yakın çevre doktrini ile hem Sovyet sonrası coğrafyayı düzenlemiş hem de askeri araçlarla desteklediği siyaseti ile gerek ABD ve ABD'nin liderliğindeki NATO gerek AB ve AB üyeleri arasındaki büyük güçlerin bu çevreye yönelik eğilimlerini test etmiştir. Bu imtihandan aldığı derslerle, SSCB döneminden itibaren askeri donanma üssü bulunan ve hemen her alanda yakın ilişkiler sürdürdüğü Suriye'de devam eden iç savaşa asker göndererek, müdahil olmuştur. Suriye'ye askeri müdahale hususunda fazla zorlanmayan Rusya, 2015'te başlattığı bu operasyon ile kendisinin sadece yakın çevresinde değil, Ortadoğu'da hem fikirsel hem de askeri olarak büyük güç siyaseti izlediğini göstermiş ve böylece kendisinin bölgesel bir güç tartışmalarının odağından sıyrarak, büyük güç statüsüne taşımıştır.

Moskova'nın Suriye siyaseti Tartus Limanındaki askeri üsse bağlı olarak, devletin Akdeniz'deki varlığı için bir zorunluluğu işaret etmekle birlikte, daha önce benzer ilişki biçiminde olmadığı Libya Rusya açısından tarihsel olarak daha az ilgilendiği uzak bir coğrafyayı ifade etmektedir. Suriye ile karşılaştırıldığında Libya, AB'nin yanı başında, Akdeniz'in ortasında ve Afrika kıtasına açılan kapı niteliğinde bir coğrafi konuma ve enerji kaynakları bakımından oldukça büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu anlamda eğer Rusya için Suriye büyük güç statüsünü tekrar sergilemesi bakımından önemli bir yere sahip ise, Suriye'den farklı olarak tarihsel ilgisi sınırlı olan Libya, bu statünün tartışmasız sürdürülebilirliği açısından çok daha fazla önem taşımaktadır: Çünkü Rusya, bir büyük güç olarak, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin liderliğindeki tek kutuplu yeni dünya düzeni karşısında kendisinin de liderlerinden birisi olduğu "çok kutuplu dünya düzeni" hedefini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır

(Dugin, 2009) ve Libya Rusya'nın büyük güç söylemi açısından bir test uzamı oluşturmaktadır.

3. Büyük Güç Olarak Rusya'nın Libya Politikasını Anlamak

“Bir büyük güç” olarak Rusya'nın Libya'ya gösterdiği ilgi, sadece enerji, ekonomi ve güvenlik gibi etkenlerden kaynaklanmamakta, devletin prestiji ve tarihsel bağları açısından da Libya'ya önem atfedilmektedir. Enerji, ekonomi ve güvenlik hususlarındaki öncelikler ve devlet prestijinin yanında, bu etkenlerden daha alt seviyede olmamak üzere, devletin küresel krizlere müdahale açısında bir büyük güç olarak varlık gösterebilme iradesi ve kapasitesi de Kremlin'in Libya siyasetini belirleyen dinamikler arasında yer almamaktadır.

Libya öncelikli olarak Rusya'nın SSCB'nin sadece BMGK'daki yerinin değil, uluslararası alanda sahip olduğu prestijin de mirasçısı olma hedefinin bir parçasını oluşturmaktadır. SSCB döneminde, Arap Milliyetçiliği ve Arap Sosyalizmi iddialarıyla gerçekleştirilen 1969 Darbesi ertesinde Libya, tıpkı Suriye, Yemen ve Mısır gibi Arap Devletleriyle benzer şekilde, Moskova açısından önem atfedilen devletler arasında yer almaya başlamıştır. Kaddafi'nin iktidara gelmesinin ardından kendine özgü bir sosyalist rejim ihdas etmiş olan Libya ile SSCB'nin ilişkilerinin kötü olmadığı aşikâr olmakla birlikte, Kaddafi'nin özgün sosyalizmi ile SSCB arasında ikincisinin rejiminin din karşıtı duruşuna bağlı olarak belirli bir mesafe her zaman söz konusu olagelmıştır (Ömer el-Kihya, 2011: 235-236). Buna bağlı olarak darbe ertesinde iktidara gelen Kaddafi ile resmi bir ittifaka girilmemişse de Libya ve SSCB ilişkileri, sömürgecilik ve emperyalizm karşıtlığı üzerinden geliştirilmiştir. Moskova'nın silah sattığı ve çeşitli danışmanlar gönderdiği devlet, Akdeniz'de bir ileri karakol olarak anlandırılmıştır. Libya ve SSCB ilişkilerinin lokomotifi esas itibariyle ABD'nin Orta Doğu'da ulusal çıkarlarıyla örtüşmeyen varlığı olmuştur.

Diğer Arap devletlerinden farklı olarak Libya'da Soğuk Savaş sürecinde tesis edilmiş olan özgün sosyalist rejim ve devletin Batı'ya meydan okuyan dış politikası, Sovyet kamuoyunda devlete yönelik bir sempatiyi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde SSCB'den birçok uzman Libya'ya gönderilirken, Libya'dan da aralarında Mareşal Halife Belkasım Hafter'in de yer aldığı birçok görevli, Rusya'da eğitim almıştır. Ancak Yeni Düşünce'nin (Novoye Mışleniye/New Thinking) ilan edildiği Mikhail Gorbaçov döneminde Libya'ya yönelik ilgi ekonomik sorunlara da bağlı olarak azalmış: Libya'nın SSCB'ye ödenmeyen borçları gibi sorunların, ikili ilişkilerin problemleri halini almıştır. (Ömer el-Kihya, 2011: 237-248). Dağılma sonrasında ABD ile arasındaki gerginlikten ötürü SSCB'ye en azından askeri açıdan bağımlı olan Libya, tıpkı diğer Afrika devletleri gibi, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu'nun dış politika öncelikleri arasında yer alamamıştır. Yeni kurulan federasyonun ilk devlet başkanı Boris Yeltsin döneminde devletin ekonomik sorunlarını aşabilmek için finansal destek ihtiyacı ve SSCB'nin ardından oluşan güç kaybı, Libya'ya olan ilgiyi azaltmış ve buna bağlı olarak Rusya, Libya'ya karşı BMGK'da Batı öncülüğünde alınan ve Libya'ya karşı silah

ambargosunu da içeren 748 sayılı kararla Mart 1992’de başlatılan ambargo kararına katılmıştır (S/RES/748 [1992]). Yevgeni Primakov’un 1996’da dışişleri bakanlığına gelmesinin ardından Rusya, uluslararası sistemde “güçlü bir aktör olabilmek için sadece yakın çevre ve Batı’yla olan ilişkilerin yeterli olamayacağını aynı zamanda da üçüncü dünya ülkeleriyle de yakın ilişkiler ve iş birlikleri kurulması gerekliliğine” vurgu yapmaya başlamıştır. (Tellal, 2010: 189-236). Böylece “büyük güç” siyasetini bırakmadığını işaret eden Rusya, bir büyük güç olmak için sadece yakın çevresindeki düzenleyiciliğinin değil, kritik coğrafyalardaki varlığının da unutulmaması gerektiğinin sinyallerini vermeye başlamıştır.

Vladimir Putin 1 Ocak 2000’den itibaren vekaleten, 26 Mart’tan itibaren ise asaleten devlet başkanlığı görevini sürdürmeye başlamış ve bu makamdaki ilk dönemini daha çok Federasyon’un iç sorunlarını çözmeye hasretmiştir. Bu dönemde Kaddafi, 2003’te nükleer silah programını gündeminden kaldırdığını ilan etmiş ve bunun ardından Batılı petrol şirketleri ülkede çeşitli yatırımlar yapmaya başlarken, Libya, Avrupa ile yavaş yavaş silah ticaretine başlamıştır (Hurriyet, 2008). Ancak Putin de başkanlıktaki ikinci döneminden itibaren tedrici olarak iktisadi iş birliğini ön plana alan yeni Afrika açılımına başlamış, hatta devlet Soğuk Savaş’ta SSCB’nin bu bölgede ABD ile sürdürdüğü ideolojik rekabetini iktisadi alana taşımıştır. Rusya’nın “Dünya’nın çok kutuplu olması” gerektiği söylemiyle meşrulaştırdığı “büyük güç siyaseti” ile Afrika hem ciddi hammadde ve enerji kaynağı hem altyapı inşası ve silah ticareti açısından önemli ve kaybedilmemesi gereken bir pazar olarak değerlendirilmeye başlanmış ve tedrici olarak Afrika’nın en fazla silah tedarik ettiği devletler arasında yer almaya başlamıştır. Kuzey Afrika’daki devletler arasında yer alan Libya’nın özellikle Akdeniz’deki stratejik konumu, Rusya’nın bu devlete daha fazla ilgi göstermesini de beraberinde getirmiştir.

Putin 2008’de Trablus’ta Kaddafi ile yaptığı bir görüşmede, bir taraftan Libya’nın SSCB’den kalma 4,5 milyar ABD Doları borcunu silmiş diğer taraftan da rejim ile enerji ve silah hususlarında sırasıyla 3,5 milyar ve 3 milyar ABD Doları değerinde satış antlaşmaları imzalamıştır. Buna ilaveten Putin aynı görüşmede Libya ile Sirte-Bingazi arasında 2,6 milyar ABD Doları tutarındaki demiryolu inşası ve diğer altyapı projelerini içeren toplam 150 milyon ABD Doları değerinde antlaşmalar da yapmıştır (Souleimanov, Summer 2019; Chubakha, 2011). Aynı yıl Ekim’de Kaddafi, 1985’ten itibaren ilk kez Moskova’ya resmi bir ziyarette bulunarak Dmitriy Medvedev ile yaptığı bir görüşme neticesinde yaklaşık bir buçuk milyar ABD Dolarından fazla bir tutarda silah alımı ve nükleer enerji alanında iş birliği hususlarında bir görüşme gerçekleştirmiş, diğer taraftan bu ziyarette, Rusya’ya Bingazi limanında daimî statüde bir deniz üssü önerisi gündeme gelmiştir (Parfitt, 2008). Fakat Rusya açısından bu antlaşmaların ekonomik ve askeri faydaları çok uzun erimli bir çıkarı beraberinde getirmemiş, Arap Baharı’nın Mısır’a sıçramasıyla Libya’da iç savaş başlamıştır.

Libya krizini ilk etapta temkinli biçimde takip eden Rusya, Kuzey Afrika'daki Arap Baharı karşısında tarafsız bir siyaset benimsemiş, hatta Batı'nın demokrasi ihracı çabalarına şiddetle karşı çıkmasına ve bu direncini kendi yakın çevresindeki benzeri gelişmeler karşısında askeri güç kullanmaktan çekinmeyerek göstermesine rağmen; BMGK'da uluslararası topluma Libya'ya silahlı müdahale yetkisi veren 1973 sayılı kararın alınması esnasında veto yetkisine başvurmamış, bunun yerine çekimser kalmıştır (S/RES/1973[2011]). NATO BMGK'nın 1973 sayılı kararı uyarınca Ekim 2011'de Libya'ya yönelik "Birleşik Koruyucu Operasyon" başlatarak, Kaddafi yönetiminin sonunu getirmiştir. ABD ve Batı'nın muhalefeti desteklediği çatışmalar esnasında Kaddafi'nin hayatını kaybetmesinin ardından Rusya ile Libya ilişkileri donma noktasına gelmiştir. Rusya karar esnasında çekimser kalarak NATO'nun Libya'ya yönelik operasyonunun önünü açarken, diğer taraftan da uluslararası kamuoyunda NATO'nun "Birleşik Koruyucu Operasyon" ile BMGK'nın 1973 sayılı kararında belirtilen yetki alanının dışına çıktığı söylemini yüksek sesle ifade etmeye başlamıştır. Karar esnasında çekimser kalan Rusya'nın kararın uygulanması esnasında NATO'nun uluslararası hukukun dışına çıktığına dair söylemi arasındaki çelişki, Putin döneminde bir büyük güç olarak realist bir siyaset izleyen Rusya'nın BMGK kararının alındığı esnada taktiksel bir hata mı yoksa planlı bir stratejinin parçası olarak mı çekimser kaldığının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Libya'da oluşan güç boşluğu ve NATO operasyonu hem ülke içindeki aşiretler hem bölgesel dinamikler hem de küresel aktörlerin ulusal çıkarlarının eşanlı biçimde yan yana veya karşı karşıya olmalarıyla ilişkili yeni bir süreci beraberinde getirmiştir. Libya'da 2012'de düzenlenen parlamento seçimleriyle bir Genel Ulusal Kongre (General National Congress) oluşturulmuştur. Ancak görev süresinin sona ermesine rağmen kongrenin seçimlere yanaşmaması üzerine ülkede Şubat 2014'te kongre karşıtı protesto gösterileri başlamıştır (Gartenstein-Ross & Barr, 2015). Gösterilerin başlamasından yaklaşık üç ay sonra, zamanında Kaddafi ile yolları bir şekilde ayrıldıktan sonra belirli bir süre ABD'de kalan Mareşal Halife Belkasım Hafter liderliğindeki askeri kuvvetler, 'radikal İslamcı' militanlara ve Müslüman Kardeşler'e yönelik "Onur Operasyonu"na başladıklarını duyurmuş ve böylece Libya'da ikinci iç savaş başlamıştır. Ağustos'a gelindiğinde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır'daki üsleri kullanarak Hafter lehine çatışmalara müdahil olmaya başlamıştır. Böylece Kaddafi karşıtı gösteriler esnasında muhalefeti birlikte destekledikleri Katar ile BAE, krizde karşı karşıya kalmıştır. Son olarak Genel Ulusal Kongre ile Hafter arasında çatışmalar devam ederken 'radikal İslamcı' gruplar, üçüncü bir cephede yer almış ve neticede Genel Ulusal Kongre feshedilerek seçimlere gidilmiştir. Ancak bu da aralarında bir uzlaşmayı beraberinde getirmemiş, kendi ordularına sahip taraflar, Tobruk ve Trablus'ta iki farklı parlamento oluşturarak kendi hükümetlerini kurmuştur. (Gartenstein-Ross & Barr, 2015). Bu süreçte ikinci iç savaş, "bölgedeki konjonktürel trendi de yansıtmıştır: Türkiye, Katar ile bir yere

kadar Müslüman Kardeşler, Trablus'u; BAE, Suudi Arabistan ve Mısır ise Tobruk'taki meclisi desteklemeye başlamıştır" (Semenov, 2020b).

Nasır'dan itibaren seküler Arap liderlerle çalışan ve kendi yakın çevresinde de Orta Doğu ve Afrika'da da 'radikal İslam'ın yayılmasının karşısında yer alan Rusya, giderek Libya'nın büyük bir kısmı üzerinde hakimiyet sağlayan Hafter'e bağlı Libya Ulusal Ordusu'na (LUO) de facto destek vermeye başlamıştır. LUO, isim itibariyle bir devletin resmi ordusunu çağırıyor olsa da Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi'ne bağlı aralarında milis kuvvetlerin, Libya'nın eski düzenli ordusundan geriye kalanlardan bir bölümünün ve Sudanlı isyancıların oluşturduğu birliklerin toplamından oluşmuştur (Mepanews, 2020). Rusya, Mısır, BAE ve Suudi Arabistan ile birlikte LUO'nun Onur Operasyonu'na destek sağlamakla kalmamış (Semenov, 2020b), 2015'in başında Kahire'ye düzenlenen bir resmi ziyarette devletin Libya sorunuyla artık doğrudan ilgileneceğine dair mesajı dünya kamuoyu ile paylaşmıştır (ICCT, 2015). Böylece 2015'teki bu ziyaret Rusya'nın Libya'daki krize yönelik siyaseti açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Rusya'nın NATO operasyonu sonrasında dinmeyen ve artan iç karışıklarla Suriye ve Yemen'in ardında Arap Baharı'nın yıkıcı etkilerini en fazla deneyimleyen devlet haline gelen Libya siyasetindeki değişim, öncelikli olarak devletin NATO'nun Libya operasyonundan somut biçimde etkilenen devletler arasında ilk sıralarda yer almasıyla ilişkilidir. İkinci olarak operasyon sonrasında Libya ile Rusya arasındaki siyasi ve askeri ilişkiler donma noktasına gelmiş ve bu Rusya'nın ekonomik zararını daha da artırmıştır: Libya ve Rusya'nın daha önce karşılıklı olarak imzaladıkları bütün ekonomik antlaşmalar ve projeler ya kâğıt üzerinde kalmış ya askıya alınmış ya da iptal edilmiştir. İmzalandıkları halde hayata geçmeyen antlaşmalar düşünüldüğünde, Rusya'nın savunma sanayisi, petrol şirketleri ve diğer ticari unsurları bu süreçte en az 10 milyar ABD Doları zarara uğramıştır. Ekonomin yanı sıra Libya'daki karışıklıklarda bölgesel ve küresel aktörlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirme eğilimleri, Rusya'nın bir büyük güç olarak bölgede varlık göstermesinin önünü kapatma potansiyeli taşımaya başlamıştır. Böylece kendisinin aleyhindeki stratejik, askeri ve iktisadi gelişmeleri göz önüne alan Putin, "Kaddafi'nin iktidardan gönderilmesindeki pasif tutumunu, son yirmi yıldır Kremlin'in yaptığı en korkunç hatalardan biri" olarak nitelendirmiştir (Warsaw Institute, 2019: 2). Ancak bu sadece Tobruk ile teması olduğu anlamına gelmemiş, Rusya hala ulusal düzeyde güçler dengesini oluşturamayan Libya'da, petrol hilalini elinde bulunduran Tobruk yönetimine desteğini hızlı biçimde artırırken, Trablus ile temasını da tamamen kesmemiştir. Böylece devlet bir taraftan Batı'nın tek taraflı uluslararası hukuka aykırı müdahalesinin Libya'da felakete yol açtığının altını çizmiş (Hille & Saleh & Politi, 2017; Russia Today, 2011), diğer taraftan da aynı ülkeye ilişkin sorunda kendisinin dürüst bir arabulucu olduğunu vurgulamaya devam etmiştir (Semenov, 2020a; Semenov 2020b).

Tobruk'taki Temsilciler Meclisi, Aralık 2015'te Trablus ve diğer küçük birimlerle Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) çatısı altında birleşmeyi kabul etmiş ve 30 Mart 2016 itibariyle UMH, Genel Ulusal Kongre'nin muhalefetine rağmen, Trablus ile çalışmaya başlamış (Stephen, 2016) ve BM, UMH'yi Libya'daki tek meşru hükümet olarak tanımıştır. Ancak bu gelişmeler LUO'nun silah bırakmasını beraberinde getirmemiştir. Moskova da BM'nin tanıdığı tek meşru hükümet olan UMH ile temaslarını sürdürmeye devam etse de LUO'yı desteklemekten vazgeçmemiş ve 2017'den itibaren Libya'daki çözüm sürecinde giderek daha aktif varlık göstermeye devam etmiştir. Libya'daki çatışmalarda ilerleyen süreçte savaş suçu işlediği iddia edilen Hafter (Human Rights Watch, 2020; France 24, 2020), çeşitli Moskova ziyaretleriyle, Rusya'nın kendisine yönelik desteğini artırmıştır. Hafter'in hatta elindeki limanlardan birine yönelik bir Rus uçak gemisini ziyareti ertesinde, her ne kadar Rusya tarafından resmi biçimde teyit edilmese de Rusya ile Hafter arasında Tobruk ve Bingazi yakınlarında iki askeri üssün inşa edilmesi hususunda bir antlaşma imzaladıkları iddia edilmektedir (Bibbo, 2017).

Rusya'nın LUO'yu desteklemesi bu hareketin sadece güçlenmesini değil, Trablus'ta uluslararası camia tarafından meşru olarak tanınan hükümetin başarısızlığının perçinlenmesini de beraberinde getirmiş ve uluslararası kamuoyunda Hafter'i bir alternatif olarak daha başarılı bir konuma taşımıştır. Bu durum karşısında Birleşik Krallık'ta dönemin Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Boris Johnson, Hafter'nin Trablus merkezli ve BM destekli hükümete nasıl entegre edileceği sorusunun ivedilikle çözülmesine yönelik bir çağrıda bulunmuştur (Balzan, 2017). Johnson'un çağrısı ardından Rusya da Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un ağzından, kendilerinin Libya'da "içinde bulunduğu durumu aşabilmesi için, bütün taraflarla iletişimi de içine alan bir çözümün" gerçekleştirilmesine yönelik bir ilgileri olduğunu açıklamıştır (TASS, 2017).

Hafter'e bağlı güçler "Trablus'a erişebilmek için 2017, 2018 ve 2019'da Cufra, petrol hilali ve Fizan'a yönelik saldırılarına devam etmiş ve Trablus'a yönelik bir operasyon başlatmıştır. Fransa'nın da siyasi çözüm adına Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi'ni muhatap olarak kabul etmesiyle, Hafter'in uluslararası arenada destekçileri çoğalmıştır. Buna ilaveten Hafter, bir süre ikamet ederek vatandaşlık aldığı ABD'nin de karşısında yer almamış (Kekili, 2020: 9) ve Washington'un olası desteğine yeşil ışık yakmıştır (Semenov, 2020b). Tedrici olarak Hafter liderliğindeki yönetimin ve ordunun karşısında yer almayan ABD ise, Rusya'nın Hafter'e hem doğrudan hem de kendiyile ilişkili olduğu bilinen ancak resmi olarak kanıtlanmayan paralı askerler vesilesiyle de facto biçimde desteğinin artmasıyla, Hafter'den uzaklaşmaya başlamıştır.

ABD'nin temkinli siyasetine benzer şekilde Libya krizine ilgi gösteren küresel aktörlerin, tıpkı Trablus'taki oluşuma destek veren İtalya'nın ilerleyen süreçte iki taraf arasında dengede kalarak Tobruk ile Trablus arasında köprü kurma siyasetine kayışı örneğindeki gibi, krizin herhangi bir tarafına istikrarlı bir destek sağlaması söz

konusu olmamıştır (Poletti, 2020). BM tarafından tanınan Trablus'taki meşru hükümet karşısında yer alan LUO, Libya topraklarının ve petrol yataklarının çok büyük bölümünü kontrol etmeye başlarken, Türkiye'nin de destekçileri arasında yer aldığı Trablus Hükümeti karşısında, BAE, Suudi Arabistan ve Mısır'ın yanında Rusya da de facto biçimde Hafter'e desteğini artırmıştır. Libya krizi hususunda bütüncül bir duruş sergilemeyen AB üyeleri de krizde farklı tutumlar belirlemiş, İtalya'dan farklı olarak Fransa, Rusya ile aynı tarafta yer almıştır. Rusya bir taraftan krizde Hafter'e bağlı LUO'yu desteklerken diğer taraftan büyük güç siyasetini gerçekleştirmenin önündeki olası yol kazaları karşısında başta Trablus hükümeti olmak üzere krizin taraflarıyla daha alt seviyedeki iletişimini kopartmamıştır. Rusya'nın Libya'daki de facto varlığı, LUO'nun Trablus'u ele geçirmek üzere başlattığı operasyonda, Gıryan'da, ağır yenilgiye uğramasının ardından belirginleşmiştir (Canlı, 2019). BAE tarafından finanse edildiği ileri sürülen Rus özel askeri şirketi olan Wagner Grubu'na (Çastnaya Vayennaya Kompaniya Vagnera: ÇVK Vagnera) bağlı paralı askerler (Ramani, 2020b) bu yenilginin hemen ardından geri çekildikleri Sirte ve Cufra hattında halihazırda destekledikleri Hafter saflarında daha da belirgin şekilde varlık göstermeye başlamıştır.

Rusya'nın yakın çevresini düzenlemek için gerçekleştirdiği Ukrayna ve ardından Suriye'de varlık gösteren Wagner Grubu, Rusya'nın Libya'da ulaşılabilecek bir çözümde kendi desteklediği siyasetçinin başarılı olması için bir kere daha görev yapmaktadır. Rusya, bu sayede, Libya'da ve Libya üzerinden birçok amacı hayata geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlardan birincisi olarak, her şeyden önce Hafter'e desteği ve genel olarak Libya'daki varlığı ile Rusya, bir büyük güç olarak, bölgedeki dengelere müdahale etmeyi hedeflemektedir denebilir. Bu çerçevede Rusya, Türkiye destekli UMH'nin karşısındaki konumu ile Mısır, BAE ve Suudi Arabistan'a yaklaşmıştır. Rusya'nın bahsedilen Arap ülkeleriyle Libya üzerinden yakın ilişkilerini sürdürmesi Moskova'ya Ortadoğu'da hem jeopolitik ortaklıklar yaratma ve silah pazarını genişletme hem de nükleer santral inşası gibi ekonomik fayda kazanma imkânı sağlamaktadır. Genel olarak Arap Baharı öncesi ve Arap Baharı süreci boyunca ve özel olarak da Suriye iç savaşı esnasında Rusya, Körfez Ülkeleri, Mısır ve Kuzey Afrika ülkeleri ile çok sayıda ticari antlaşmalar yapmıştır (Özkan, 2019: 228-233). Zaten bu Arap Devletleri, Rusya'nın Libya'da Hafter'i, Suriye'de Esad'ı ve genel olarak da İran'ı ve son olarak Yemen'de de Huti'leri başarılı biçimde destekleyerek buralardaki etkisini gözlemlemekte ve bu sayede Rusya'nın gerektiğinde iş birliği yapılabilecek en güvenilir aktör olduğu kanaatini süreç içinde edinmişlerdir (Ramani, 2019). İkinci olarak Rusya için, Suriye'de Esad'a sağladığı destek, diğer faydaları yanında, Akdeniz'deki varlığının garantisini sağlarken, bölünmüş haliyle Libya da aynı jeopolitik ve ekonomik havzada fayda sağlanabilecek bir uzam olarak kalmayı sürdürecektir.

Libya'nın Avrupa ve Afrika'nın arasında coğrafi konumu Rusya'nın büyük güç siyasetini sürdürebilmesi için son derece stratejik bir öneme sahiptir. Bu önem realist açıdan değerlendirildiğinde, Rusya'nın orta ve uzun vadeli bölgesel ve küresel

hedefleri ile Rusya'nın karşısındaki Batılı büyük güçlerin orta ve uzun vadeli ulusal ve küresel hedefleriyle ilişkilidir. Rusya öncelikle orta vadede tıpkı ÇHC ve ABD gibi Afrika'da daha fazla siyasi, ekonomik ve stratejik varlık göstermeye yönelik bir hedefe sahiptir. Bu uğurda 2014'de daha Ukrayna sorunu devam ederken, aralarında Madagaskar, Angola, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Siera Leone, Zimbabve ve Tanzanya'nın da yer aldığı yirmiyi aşkın Afrika ülkesi ile iş birliği antlaşmaları imzalamıştır. Bundan altı yıl sonra Ağustos 2020'de altı Afrika devleti ile (Orta Afrika Cumhuriyeti, Mısır, Eritre, Madagaskar, Mozambik ve Sudan) Rus askeri üslerinin inşasını içeren antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar Avrupa'da, Afrikalı otoriter rejimlerin, Çin gibi, kendi iç işlerine karışmayan ve rejimin niteliğine bakmayan Rusya'nın paralı askeri şirketi olan Wagner Grubunu iktidara gelmek ve iktidarda kalmak için kullanmakta oldukça istekli oldukları biçiminde tartışılmaya başlanmıştır. Rusya'nın Sudan'da 2019'da askeri yönetimin iktidarı ele almasına karşı BMGK'da alınmaya çalışılan açıklama niteliğindeki kararı engellemek için örgütün Afrikalı üyeleri ile ortak bir tavır sergilemesi, Moskova'nın kıtada benzer durumlar karşısında Batı'nın iradesinin karşısında güçlü biçimde yer alma ihtimalinin varlığı biçiminde değerlendirilmektedir (Nemtsova, 2020).

Diğer taraftan Rusya Ekim 2019'da Soçi'de Afrikalı 54 devletin yaklaşık on bine yakın delegenin katıldığı bir Afrika Zirvesi düzenlemiş ve burada Afrika'nın çeşitli devletleri ile nükleer santral, füze savunma sistemleri ve savaş uçağı satışlarını içeren ve toplamda 12,5 milyar ABD Doları değerini bulan antlaşmalar yapmıştır. İkinci olarak yine bu zirvede, Rusya ile birçok katılımcı devletin istihbarat servisleri elemanlarının ve ordu mensuplarının eğitimleri hususundaki iş birliklerinin devamına yönelik bir iradenin oluşması da söz konusu olmuştur (Nemtsova, 2020). Rusya, Afrika devletleri ile yaptığı antlaşmalar neticesinde bir yandan ekonomik kazanımlar sağlarken, diğer yandan Sahra altı, Kuzey Afrika ve Avrupa ekseninin tam ortasında yer alan Libya sorununun çözüm ya da çözümsüzlüğündeki aktif varlığı ile kendisine hem Akdeniz hem de Afrika siyasetinde stratejik nitelikte büyük yararlar sağlamayı hedeflemiştir.

Rusya'nın Libya siyaseti ile Afrika'ya yönelik hedeflerine ulaşma iradesi, kıta ile ilgilenen diğer büyük güçlerin kıtaya yönelik çıkarları ile uyuşmamaktadır. Dolayısıyla ikinci olarak realist açıdan değerlendirildiğinde, Rusya için, AB ve ABD'nin bölgeye yönelik ulusal çıkarlarının birisinin gerçekleşmesi kendisi için gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir. Uluslararası politika, bu şekilde sonu "sıfır toplamlı bir oyun" (zero-sum game) olarak ele alındığında, Rusya'nın ve Rusya gibi bölgeye yönelik büyük güç siyaseti izleyen diğer devletlerin bölgesel siyasetlerinde birbirleriyle yaptıkları ittifaklar da geçici nitelik taşıyacaktır. Dolayısıyla Rusya'nın kendi çıkarlarına uygun olarak Sahra altı Afrika devletlerindeki otoriter rejimler ve/veya Batı'nın desteklediği rejimlere muhalif yapıları desteklemesi, bu ülkelerdeki çatışmaların sürmesi veya daha da çözümsüz hale gelmelerine yol açacaktır. Bu çözümsüzlük ya da uzatılmış çatışma hali ise Rusya'ya, tıpkı Ukrayna ve Suriye örneklerindeki gibi, taraflardan birini destekleme veya Libya'da olduğu gibi hem

arabulucu hem de çatışmanın bir tarafı olma konforuna sahip olma imkânı verebilecektir. Diğer taraftan Afrika'daki sorunların devam etmesi ya da daha da kötüleşmesi Sahra Altı Afrika devletlerinden Kuzey Afrika'ya, buradan da Avrupa'ya mülteci akınının artarak devam etmesini de beraberinde getirecektir. Suriye krizinde deneyimlendiği üzere, Afrika'da yeni bir krizin oluşması ya da halihazırdaki sorunların daha da kötüye gitmesi, Avrupa'da mülteci krizinin Avrupalı kamuoyu nezdinde daha fazla tartışılmasına yol açacaktır. Güncel siyasette en önemli sorunlarının başında yer alan mülteci akını ise, AB üyesi devletlerde aşırı sağın iktidarlarda daha fazla varlık göstermesini beraberinde getirecektir.

Aşırı sağ eğilimlerin iktidardaki varlığının artması, nihayetinde bir çözülmeye varmasa dahi, AB'nin kendi içinde ve özellikle dış ve güvenlik politikalarında daha fazla ayrışmayı beraberinde getirecek ve aynı zamanda da NATO içinde de benzer bir ayrışmayı körükleyebilecektir. Dolayısıyla, Libya, bir büyük güç olarak Rusya için “kutuplarından birisini kendisinin oluşturduğu çok kutuplu dünya düzenini” savunarak Batı karşısında varlığını sürdürebilmesi ve ağırlığını daha da artırabilmesi yönünde önem taşımaktadır. Diğer taraftan Rusya'nın Libya siyaseti ile pekiştireceği böylesi bir kazanım, ABD ve AB'nin de bu bölgedeki güçlerinin Rusya'nın kazanımları oranında azalmasını da beraberinde getirecektir. Bu bağlamda ABD ve AB, dolaylı şekilde ve nihai olarak Rusya ile karşı karşıya kalacaktır.

Üçüncü ve son olarak Rusya, 2004'ten itibaren resmi dünya siyaseti söylemlerini uzun vadede “çok kutuplu dünya düzeni”ne olan gereksinim etrafında inşa etmiştir (Şimşek-Özkan, 2015: 557). Rusya için bu bağlamda, Kaddafi'nin son döneminde oldukça güçlü biçimde bir varlık gösterme aşamasında olduğu, ancak başlayan iç karışıklıklar yüzünden resmi bir askeri varlığı söz konusu olmayan, Libya'da varlık göstermek büyük bir önem taşımaktadır. Moskova, Libya'da varlığını Sirte Limanında, deniz ve Cufra'da ise bir hava üssü ile somutlaştırabilirse, stratejik açıdan büyük bir avantaja sahip olacaktır. Bu üsler vesilesiyle Rusya, Libya'nın enerji kaynaklarının ve taşıma sistemlerinin yaklaşık yüzde 60'ının yer aldığı doğu kesimi üzerinde ve bunlar ile ilgilenen dünya devletleri üzerinde önemli bir dönüştürücü etkiye sahip olma olanağına kavuşacaktır. Libya'da sahip olacağı askeri üslerle Rusya, en son Suriye'de elde ettiği askeri üstlerle birlikte düşünüldüğünde, Washington ile Akdeniz'in en önemli iki gücünden birisi haline gelerek, Akdeniz-Avrupa-Ortadoğu ekseninde hem güvenlik hem de ekonomik hususlar açısından en önemli aktörlerden birine dönüşürecektir.

Rusya, her büyük güç gibi hem özelinde Libya hem de Libya'dan yola çıkıldığında Afrika siyasetindeki hedeflerine askeri ve askeri olmayan araçları kombine biçimde kullanarak ulaşmayı planlamaktadır. Buralarda Rusya kendisiyle ilişkilendirilen Wagner Grubu'nun eylemleriyle hem askeri araçların kullanımının uluslararası hukuk açısından oluşturabileceği sorunların etrafından dolaşmakta hem de Batı'nın insan hakları, koruma sorumluluğuna dayalı insani müdahale ya da

demokrasi gibi değer ve söylemleri karşısında savunduğu iç işlerine karışmama ilkesi ile tezat düşmemektedir.

Kırım'da 2014'te ilk kez "küçük yeşil adamlar" şeklindeki varlıkları tespit edilen Wagner Grubu'nun, hala Ukrayna ve Suriye'de silahlı ve silahsız güçler biçiminde varlıklarına devam ettiği ve aynı gruba ait unsurların, Sudan gibi çeşitli Afrika ülkeleri yanında, Libya'da varlık gösterdiği her geçen gün daha fazla kaynak tarafından teyit edilmektedir. Rusya bu güçleri, Rusya adına tescilli şirketlerden ziyade, aralarında çok iyi ilişkiler olan Belarus Cumhuriyeti gibi komşu devletlerde kayıtlı aracı şirketler üzerinden gerçekleştirdiği iddia edilmektedir (Akhiyadov, 2020). Haklarında resmi bir iz olmamasına rağmen, Rusya'nın 2017'den bu yana Libya'ya Wagner Grubuna ait ve sayıları 1000 ile 2000 civarında özel silahlı insan gücünü konuşlandırdığı iddia edilmektedir (Ramani, 2020a). Çeşitli Rus muhalif kaynaklara göre, Wagner Grubu Kremlin'e yakın bir iş adamı olan Yevgeny Prigozhin tarafından yönetilmekte ve yönlendirilmekte, bu grup ile Rus Savunma Bakanlığı arasındaki kontağı da, Moskova'nın inkar etmesine rağmen, sahil kenti Bingazi'de konuşlu Rus hava indirme birliği komutan yardımcısı Andrei Kholzakov tarafından yapılmaktadır (Mardasov & Semenov, 2019; Badanin & Churakova, 2019). Yine, Rusya'da iktidar muhalifi bir kaynak, Rusya'nın Libya'da Wagner Grubu ile çalışmakta olan muhtelif sayıda ön cephede savaşarak Hafter'a destek veren askeri üssünün bulunduğunu belirtmektedir (Mardasov & Semenov, 2019).

Uluslararası kamuoyunda ve basında giderek fazla yer bulan bu iddiaların ardından BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi özel raportörlerinin bölgede yaptıkları incelemelerde de benzeri sonuçlara varılmıştır (UNHRO, 2020). Wagner Grubu'na bağlı paralı askerlerin cepheye intikal etmelerinden yaklaşık bir ay kadar sonra LUO'nun Nisan 2019'da Trablus'u ele geçirmek için başlattığı saldırıyla birlikte, Libya'daki paralı askerlerin durumuna daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Raporlarda "paralı askerlerin Libya'daki varlıklarının hem çatışmaları tırmandırdığı hem de olası barışçıl çözümlerin önünü kapattığına" değinilmiştir (UNHRO, 2020). Ayrıca anılan raporlarda "Wagner Şirketi ile doğrudan ilişkili oldukları kesinleşen Rus özel personelinin Eylül 2019'dan; bu raporların hazırlandığı Mayıs 2020'e kadar geçen süre zarfında, topçu ateşini yönlendirecek keskin nişancılar olarak LUO'nun Trablus Cephesinde konuşlandırıldığı" hususu da yer almıştır (UNHRO, 2020). Wagner Grubu'na bağlı paralı askerlerin Libya'daki varlığından duyulan endişenin, uluslararası hukuk açısından her ne kadar sorumlu tutulamayacak olsa da Rusya'ya da gayri resmi biçimde iletildiği yine aynı raporda belirtilmiştir (UNHRO, 2020).

BM'ye sunulan raporlarla örtüşen şekilde birçok farklı resmi ve resmi olmayan kaynak, Rusya'nın Libya'ya, aralarında İlyuşin-76 askeri kargo uçaklarını da kullanarak, her türlü askeri personel ve silahı Hafter kontrolündeki ülkenin doğusuna gönderdiğini iddia etmektedirler (Aljazeera, 2019). Anılan uçuşlar, Hafter'i destekleyen Rusya, BAE, Mısır, Suudi Arabistan veya başka ülkelere askeri kargo taşıyor olabileceğinin altı çizilmektedir. ABD'nin Afrika Kuvvetleri Komutanlığı

AFRICOM'un 26 Mayıs 2020'de Rusya'nın Libya'ya son birkaç gün içinde 14 MİG-29 ve SU-24 savaş uçağı ile varlığını kabul etmedikleri Wagner Grubuna hava desteğı sağlamak için gönderdiğini açıklarak bunlara destek vermiştir (Aljazeera, 2020; AFRICOM, 2020).

Rusya'nın kendisiyle de jure olarak ilişkilendirilemeyen Wagner Grubu'na bağılı askerlerin desteğı dolayımında Libya'da sahip olduğı askeri dönüştürücülüğü doğrudan kabul etmemekle birlikte, buna yönelik sorulara dolaylı cevaplar vererek, bu büyük güç konforunu, inkâr etmemektedir. Konuyla ilgili olarak Rusya Dışışleri Bakanı Lavrov, Roma'da 6 Aralık 2019'da düzenlenen 5. Akdeniz Diyaloğı Uluslararası Konferansı sırasında kendisine sorulan bir soruyu bu eğilimi sürdürerek cevap vermiştir (Suchkov, 2019):

“...Her nasılsa kimse davet edilmediğı halde dünyanın her yerinde boy gösteren NATO askerlerini sormuyor. Bu konuda Akdeniz ile ilgili konuşacaksak, Suriye örneğine bakın. NATO [üyeleri devletlerin] askerlerinin Suriye'de olması meşru ve onların haklarıymış gibi görülüyor. Ancak, bir yerlerde bir şeyler olunca, hemen Bellingcat ve diğere benzer hükümet dışı örgütler bazı materyaller uydurarak yine Rusya bir yerlerde bir şeyleri karıştııyor diyorlar...Gizlemeye gerek yok, burada gayet akıllı insanlar var. Herkes Libya'da çatışan taraflar arasında kimin gerçekten kimi desteklediğini biliyor. Bunu unutmayalım; işimize odaklanalım, sansasyon aramaya gerek yok!”

Lavrov'un yukarıda değinilen cevabı, Rusya'nın resmi olarak kendi varlığını inkâr etmemekle birlikte, kendileri yerine NATO'nun NATO coğrafyası dışındaki varlığının neden sorgulanmadığına odaklanmaktadır. Netice ile bu yanıt hem 25 Mart 1999'da ilk kez Yeltsin (2001) tarafından “dünya jandarması” olarak itham edilen NATO'nun 2011'deki Libya müdahalesini ülkedeki sorunların nedeni olarak takdim etmekte hem Rusya'ya karşı çifte standartların olduğuna işaret etmekte hem de konuyla ilgili veriler Büyük Britanya kaynaklı bir site ile ilişkilendirilerek, kaynak güvenliği hususunda bir güvensizliği oluşturmaktadır. Neticeyle askeri olarak Libya'daki desteğini açıkça inkâr etmeyen Rusya, aynı zamanda vurguladığı arabuluculuk görevini yerine getirmek için Türkiye'nin de katılımıyla 13 Ocak 2020'de düzenlenen Libya Zirvesi'nde Hafter'in kendisine önerilen ateşkes antlaşmasını imzalamaktan son anda vazgeçmesiyle göstermiştir (Gazete Duvar, 2020). Hafter liderliğindeki Tobruk Yönetimi'nin bu ısrarı, Libya'da Batı tarzı demokrasi ilkeleriyle yönetilecek bir sistemin kurulmasını tercih etmeyen Rusya açısından önemli bir durum ortaya çıkarmıştır. Rusya, Hafter gibi, kendi istediğini verebileceğinden emin olmayan bir tarafı desteklemekten uzaklaştığı görüntüsü altında siyasi çözüm önerilerine destek sağlamaya devam etse de, alternatif siyasetçileri ön plana çıkarma çabasına başvurmayı da ihmal etmemiştir.

Moskova'daki zirveden bir gün önce 12 Ocak itibariyle ilan edilmesine rağmen bozulan ateşkesin yeniden ve kalıcı biçimde tesisi maksadıyla 19 Ocak 2020'de Berlin'de bir konferans daha düzenlenmiştir. Berlin Barış Konferansı olarak

bilinen toplantıya Trablus yönetimi ve Hafter'in yanında aralarında AB, Afrika Birliği ile Arap Birliği ile BM adına Genel Sekreter Antonio Guterres'in gözlemci statüsüyle içinde yer aldığı 4 uluslararası örgüt temsilcisi ve toplamda 16 devlet katılım sağlamıştır. Almanya hedeflerini “uluslararası aktörlerin cephedeki etkilerinin azaltılması” olarak tarif etmiş (Deutsche Welle, 2020c) ve savaşan taraflara verilen askeri desteğin durdurulmasıyla, tarafların anlaşmaya yöneltileceği düşünülen bir uzlaşma belgesi oluşturulmuştur (Deutsche Welle, 2020a). Bu belgede taraflara “ateşkes”, “silah ambargosu”, “siyasi sürece dönüş”, “güvenlik alanında reform”, “iktisadi ve mali reformlar” ile “uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları” başlıklarında 55 maddeyi kapsayan, aynı zamanda ateşkesle askeri faaliyetlerin sona erdirilmesini öngören ve BMGK'nın 2011 tarihli 1970 sayılı kararına ve buna müteakip silah ambargosu kararlarına riayet edilmesine yönelik çağrıda bulunulmuştur (Kahraman, 2020). Fakat Almanya'nın çabasına rağmen burada sürdürülebilir ve tatmin edici bir çözüme ulaşılamamıştır (Deutsche Welle, 2020c).

Berlin'deki barış konferansından iki buçuk ay sonra Nisan'da Türkiye'nin teknolojik ve taktik destek verdiği Trablus'taki UMH'ye bağlı birlikler, LUO'nun ilerleyişini sadece durdurmakla kalmamış geriye çevirmeye başlayarak, Tunus sınırıyla Trablus arasındaki Batı sahil şeridi üzerinde yeniden kontrolü sağlamaya başlamıştır. LOU'nun ikmal sorunlarının yanında havadan saldırı kabiliyetinin de devre dışı kalmasıyla, Libya'daki güç dengesinde bir değişim meydana gelmeye başlamış ve bu gelişmeler hem uluslararası toplum hem de BM tarafından tekrarlanan silah ambargosuna uyulmasına yönelik çağrılarının da yanıtız kalmasını beraberinde getirmiş, Libya'da “yavaş ve yıpratıcı” yeni bir çatışma dönemi başlamıştır (Allinson, 2020).

Libya'daki durumun değişmesi üzerine Mısır'ın girişimiyle; 6 Haziran'da Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi, çatışmaların durması, ateşkes ilan edilmesi ve BM himayesinde siyasi sürecin yeniden başlatılması için, her iki taraftan da beşer temsilcinin bir araya gelmesiyle bir 5+5 Libya Ortak Askeri Komitesi oluşturulmasını öngören “Kahire Bildirgesi”ni yayınlamıştır. Trablus yönetiminin reddettiği bu teklif, Fransa, BAE, Suudi Arabistan ile Fransa, ABD ve Ürdün ile Arap Birliği tarafından desteklenmiştir (Varlı, 2020).

Kahire Bildirgesi'nden bir ay, LUO'nun geri çekilmeye başlamasından yaklaşık üç ay, Wagner'in Libya'daki faaliyetleri üzerine BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından Mayıs 2020'de uluslararası kamuoyu ile bilgi paylaşımı yapılmasından yaklaşık iki ay kadar sonra Temmuz 2020'de, BM tarafından ve Almanya'nın başkanlığında 30'dan fazla konuşmacının katılımıyla bir toplantı daha düzenlenmiştir. Katılımcılar tarafından BMGK'nın 2011'de 1970 sayılı kararla aldığı silah ambargosunun teyit edildiği toplantıda Libya'daki barış sürecinin desteklendiğinin altı bir kere daha çizilmiş ve burada söz alan Birleşik Krallık ile ABD temsilcileri başta Wagner Grup olmak üzere ülkedeki paralı askerlerin sınır dışına çıkartılmasının önemine değinmiştir (SC/14243 [8 July 2020]). 3 Temmuz

2020’de Lavrov’un geçici olarak Tunus’da kalacak olmasına rağmen, Libya’da yeniden büyükelçilik açılacağını duyurmasından kısa bir süre sonra Kremlin Sözcüsü Dimitri Peskov, 30 Temmuz 2020’de Belarus Cumhuriyeti’nde tutuklu bulunan Wagner Grubunun 30 mensubunun durumuyla ilgili soruya önce Wagner özel şirketinin ne olduğunu sorarak bir soruyla cevap vermiş, sonra da Rusya’da özel askeri şirketlerin olmadığını ifade etmiştir (Deutsche Welle, 2020b). Peskov’un Lavrov’un 2019 sonundaki konuşmasından daha farklı bir üslup benimsemesi, gerçekte arada geçen süre zarfında Rusya’nın LUO’ya verdiği desteğin nitel ya da nicel değişimi üzerine net bir bilgi sunmamıştır. Ancak Hafter’in Moskova’daki Ateşkes Antlaşmasını imzalamaması üzerine Rusya’nın açıkça Hafter’i dışlamadan, Libya veya en azından Tobruk yönetimi için güçlü olduğunu düşündüğü alternatif Libyalı siyasetçiler ile dirsek teması söz konusu olmuştur. Trablus merkezli Türkiye destekli UMH ile halihazırda iletişimi devam eden Rusya, Hafter’in yerine sarahaten Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih’i öne çıkardığı bilinmektedir. Daha da önemlisi Rusya’nın Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından aranan, Kaddafi’nin oğlu Seyfülislam Kaddafi ile iletişimini sürdürdüğü iddia edilmektedir. Bu amaç için Rusya’nın Wagner Grubunu üzerinden Kaddafi’nin propaganda TV kanalı Cemahiriye’nin borçlarını ödeyerek, Seyfülislam Kaddafi’nin kamuoyu imajını düzeltmeye çalıştığı ve sosyal medyayı etkin şekilde kullandığı belirtilmektedir (Weiss & Vaux, 2019). Böylece Rusya, kendisini Libya’da bütün taraflara eşit mesafede davranan bir arabulucu olarak takdim ederken diğer taraftan da resmi askeri güçlerini açıkça kullanarak gerçekleştiremeyeceği hedeflerini, Wagner Grubunu üzerinden hayata geçirmeye çalışarak iki şekilde de Libya’da olası çözümün ya da çözümsüzlüğün dönüştürücü aktörlerinin başında yer almayı hedeflemiştir.

Realist anlayışta devletlerin ezeli dostları ve düşmanları olmayacağı varsayımından hareketle, Rusya’nın Libya’daki büyük güç siyaseti, Libya’daki gelişmeler üzerine üç farklı senaryoya dayandırılmıştır. Bunlarından birincisi LUO’nun bütün Libya’yı kontrol altına alması olasılığı için planlanmıştır. Bu durumda her ne kadar deniz ve hava üssü gibi stratejik kazanımlarının yanında enerjiyle ilişkili ekonomik getiri söz konusu olsa da Moskova orta ve uzun vadede, inisiyatifi ABD’nin etkisindeki Mısır ve Körfez Devletlerinden alamayacağı endişesiyle, nihai kazanımlarının beklentilerinin altında gerçekleşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu yüzden bu olasılıkta, büyük güç olarak ulusal çıkarını maksimize edebilmek için inisiyatifi eline alması gerekmektedir.

Hafter’in Moskova’daki görüşmelerde ateşkes metnini imzalaması ve bundan yaklaşık beş ay kadar sonra Mayıs 2020’de Türkiye destekli UMH’nın LUO’ya karşı saldırı başlatmasıyla, LUO ve Wagner Grubunun Sirte ve Cufra’ya kadar geri çekilmeleriyle ikinci senaryonun gerçekleşme ihtimali gündeme gelmiştir. Krizin başından beri Hafter’e yönelik desteğinin hem Hafter’in ABD ile iş birliği ihtimali hem de arabuluculuk söylemine bağlı olarak sınırlı tutan Rusya, Hafter’e sunduğu desteği başka bir yerel lidere yönlendirme imkanından vazgeçmemeyi hedeflemiştir.

Son olarak geri çekilen LUO'nun, Hafter ya da başka bir lider ile ülkenin enerji kaynakları açısından en zengin kısmı olan Sirte-Cufra hattının doğusundan Mısır sınırına kadarki bölümü üzerindeki kontrolüne Rusya'nın yardımıyla devam etmesi, Rusya'ya burada; Mısır, BAE ve Suudi Arabistan nezdinde de ihtiyaç duyulan bir devlet olarak varlığının devam etmesini sağlayacaktır. Bu durum Moskova'nın askeri üs elde etmesini, enerji ve altyapı projelerinden tatmin edici paylar almasını kolaylaştırılmış olur (Ramani, 2020a). Rusya'nın güncel siyasetinin son senaryoya daha fazla uygun olduğu düşünülebilir, çünkü Moskova bütün güçlerini Trablus'un hemen dışından Libya'daki Sirte-Cufra hattına kadar çekmiş, oradan doğuya hareket etmeyerek bu hattı UMH güçlerine karşı kırmızı çizgi olarak ilan etmiştir. Neticeyle Rusya, çözüm ya da çözümsüzlük seçeneklerinin hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, siyasi tercihlerini, Libya'nın bir büyük güç olarak Rusya'sız bir geleceğinin olmamasına yönelik belirlemektedir.

Bir büyük güç olarak Rusya, Libya'daki krizi kendi desteklediği tarafın lehine çözebilirse, "Doğu Akdeniz'de mevcut durumu ve özelinde enerji güvenliğinde, bir Rus halkası" oluşturmak suretiyle radikal bir değişimi başarmış olacaktır (Akhiyadov, 2020). Bu başarı ise, devletin büyük güç siyasetini, Suriye'den daha anlamlı bir başarıyla destekleyecektir. Buradan Rusya'nın sadece kendi yakın çevresindeki düzeni düzenleyen bir bölgesel güç değil, Suriye'nin de ötesinde Libya'daki düzeni, kendi küresel çıkarlarını gerçekleştirecek şekilde askeri ve askeri olmayan araçları kullanarak gerçekleştirmeyi başarmış olacaktır.

Neticeyle Rusya'nın Soğuk Savaş siyasetiyle benzerlik gösteren Libya'ya yaklaşımı, Kremlin'in kendisine coğrafi olarak oldukça uzak bir yere ilişkin çıkar iddiasında bulunabilen küresel büyük güç siyaseti izlediğini işaret etmektedir. Bununla paralel biçimde Moskova'nın Libya'daki varlığı, Emil A. Souleimanov'un tabiriyle her şeyden önce "bir prestij" ya da diğer bir ifade ile büyük güç gösterisi meselesi halini almaktadır. (Souleimanov, Summer 2019). Souleimanov ile benzer şekilde Nikolay Kozhanov da Rusya'nın Libya'daki varlığını, devletin Batı ile girdiği büyük güç mücadelesinin bir parçası olduğuna işaret ederek, Moskova'nın Libya siyaseti ile aslında rakipleri olan ABD ve Avrupa'ya kendisinin sadece yakın çevreye sıkıştırılamayacağını ve Suriye'de elde ettiği başarının da tesadüfi olmadığını mesajını vermektedir (Kozhanov, 2017). Rusya'nın Libya'daki önemli rolü ve varlığı kendisine Batı ile bir yandan başka ilgisiz alanlarda pazarlık etme imkânı ve fırsatı tanımakta diğer yandan da yine Batı'yı, Rusya'yı Kuzey Afrika'da ve dolayısıyla global ölçekte anahtar bir aktör olarak tanımaya ikna etme veya zorlama olanağı sunmaktadır (Souleimanov, Summer 2019). Son olarak Rusya kendisini Libya'daki en önemli küresel aktörlerden birisi haline getirerek; Batı'nın Moskova'yı Ukrayna'da yürüttüğü hibrit savaş ve Kırım'ı ilhakı nedeniyle izole etme çabasını bilinçli bir cevap ile boşa çıkarmış olmaktadır (Souleimanov, Summer 2019).

Sonuç

Bir devletin Neo-klasik Realist çerçevede bir büyük güç olarak kabul edilebilmesi için yeterli kaynak ve onları işleyecek donanımına sahip olması, coğrafi olarak uygun bir konuma sahip olması ve nitel ve nicelik açılarından bu konumu destekler bir nüfusunun olması gerekmektedir. Coğrafi konumu ve doğal zenginlikleri ile nitelikli beşerî kapasitesi söz konusu olduğunda Rusya'nın bu şartları yerine getirdiği aşikârdır. Bir büyük güç olarak kabul edilmek için yine bir devletin küresel hedefleri ve bunları gerçekleştirecek bir askeri kuvvetiyle anılan devletin bu kuvveti destekleyecek ve gerekli durumlarda takviye edebilecek bir ekonomik kalkınmışlık düzeyine sahip olması beklenmektedir. SSCB'nin BMGK'daki halefi olan Rusya'nın ABD ile askeri teçhizat açısından dünyada yarışabilecek nadir devletlerden biri olduğu ekonomi hususunda ise dünyanın iki süper gücünden biri olan SSCB'den daha alt seviyede olmadığı fark edilmektedir.

Neo-klasik Realizm açısından, bir devletin askeri, iktisadi ve beşerî hususlardaki kapasitesi büyük güç olarak kabul edilmek için gerekli, ancak bu haliyle yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda Rusya, SSCB'nin dağılmasının ardından kendi küresel vizyonunu hayata geçirmek için bir büyük güç siyaseti izlemeye başlayarak buna uygun bir fikri birikimi olduğunu göstermiştir. Ancak Rusya'nın bir büyük güç olarak varlık gösterdiği hususlar; bir büyük gücün, başka bir büyük gücünden çok bir bölgesel güç ile ortak noktalarının olmasından hareketle, birçok çalışmada devletin bölgesel güç olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir.

Rusya'nın büyük güç siyaseti, Moskova'nın dönüştürücü rolünü imkânlı kılan büyük güç statüsüyle rekabet eden diğer büyük güçlerin karşısında yer almaktadır. Batı'nın kendisine münhasır “batı tipi demokrasi”, “insan hakları” ve “insani müdahale” gibi söylemlerinin karşısında “iç işlerine karışmama ve egemenlik” haklarını savunan Rusya dünya siyasetiyle, bir büyük güç olarak, Batı'ya hem siyasal hem de ideolojik bir alternatif oluşturmayı hedeflemektedir. Rusya, 2004'ten itibaren savunduğu resmi olarak dünyanın “çok kutuplu” biçimde düzenlenmesi gerektiğine dair söylemiyle, küresel krizlere; kendisinin bu kutuplardan birisi olduğunu gösterecek biçimde ilgi göstermeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından önce eski Sovyet coğrafyasına ilgi gösteren Rusya, Kaddafi sonrası Libya'daki krize yönelik siyaseti, devletin bu krizdeki varlığı ile Libya'da Kaddafi sonrası süreci düzenleyen temel güçler arasında yer alma iradesini göstermiştir.

Diğer küresel aktörlerden farklı olarak krize sonradan müdahil olan Rusya'nın bu siyaset değişikliğinin çeşitli nedenleri söz konusudur. Bununla birlikte, bunların arasında devletin bir büyük güç olarak kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirme iradesi ve diğer hedeflerini de kapsayıcı niteliğiyle askeri, ekonomik, tarihi ve benzeri bütün diğer hedeflerinden daha öncelikli bir konumda yer almıştır: Rusya, Libya siyaseti ile tıpkı Ukrayna ve Suriye siyaseti gibi, devletin bir büyük güç olarak ulusal çıkarlarını gerçekleştirmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Rusya, Libya'da Kaddafi döneminin ardından ülkede başlayan iç

savaşa dâhil olan diğer yabancı devletlerin aksine, bir süre temkinli şekilde bekle ve gör siyaseti izledikten sonra realist bir siyasete içkin olarak krize de facto şekilde müdahil olmuştur. Devletin krize bağlı ekonomik kaybı, bu ilginin nedenleri arasında yer almakla birlikte bu ilginin asıl motivasyonunu, Rusya'nın hem Libya'daki yeni düzen hem devletin Afrika'daki konumu hem de dünya siyasetinde kendisinin bir büyük güç olarak varlığı oluşturmuştur.

Rusya, bir devlet olarak kendisiyle ilişkilendirilen Wagner Grubu gibi araçlarla Libya'da tedrici olarak çok güçlü bir konuma gelmiş ve "bir büyük güç" olarak Libya'daki yeni düzenin düzenlenmesine müdahil olmuştur. Dolayısıyla, Rusya, Libya'ya yönelik NATO'nun müdahalesi sonucu oluşan siyasi ve güvenlik boşluğunu, özellikle Doğu Akdeniz ve Suriye'deki jeopolitik mücadele devam ederken, kendisinin "bir büyük güç" olduğunun altını çizerek bir fırsata çevirmeyi çalışmıştır. Rusya'nın bir büyük güç olarak Libya'daki düzeni düzenlemeye yönelik ilgisi, devletin doğrudan kendisiyle ilişkilendirilemeyen Wagner Grubu'nun Libya'da Hafter saflarındaki varlığını giderek artırmasını beraberinde getirmiştir. Libya'da çatışmanın tarafları ve onların destekçileri açısından paralı askerlerin istihdamı; hem çatışmaların kendi lehlerine çevrilmesi için anlamı bir fırsat yaratmakta hem de BMGK'nın silah ambargosunun etrafından dolaşılmasına olanak sağlamakta ve ilgili hükümetlerin olası insan hakları ihlalleri ve suiistimallerden ötürü sorumlu tutulmamasını da beraberinde getirmektedir. Rusya, Libya'daki dolaylı varlığıyla ve diplomasi yöntemiyle Batılı askeri ve siyasal kurumları olabildiğinde bu ülkeden uzak tutmayı şimdiye kadar başarmış, böylece kendisini rakip gördüğü Batılı büyük güçler tarafından doğrudan muhatap alınması gereken en önemli dış aktör konumuna getirerek büyük güç statüsünü sağlamlaştırmayı amaçlamıştır.

Kaynakça

- AFRICOM (2020). New evidence of Russian aircraft active in Libyan airspace. 18.06.2020. <https://www.africom.mil/pressrelease/32941/new-evidence-of-russian-aircraft-active-in-li> (Erişim tarihi: 21.07.2020).
- Akhiyadov, M. (2020). Russia's Strategy in Libya. 08.07.2020, https://insamer.com/en/russias-strategy-in-libya_3078.html (Erişim tarihi: 21.07.2020).
- Aljazeera (2019). Libya: Flight data places mysterious planes in Haftar territory. 28.05.2019. <https://www.aljazeera.com/news/2019/05/libya-flight-data-places-mysterious-planes-haftar-territory-190527205819893.html> (Erişim tarihi: 21.07.2020).

- Deutsche Welle (2020c). Berlin Libya conference: A first step toward peace? 19.01.2020. <https://www.dw.com/en/berlin-libya-conference-a-first-step-toward-peace/a-52051027> (Erişim tarihi: 06.11.2020)
- Dugin, A. (2009). Çetvyortaya Politicheskaya Teoriya: Rossiya i Politicheskiye İden XXI Veka. <http://www.4pt.su/ru/content/chetvyortaya-politicheskaya-teoriya> (Erişim tarihi: 22.04.2017).
- Enerdata (2020a). Global Energy Statistical Yearbook 2020. Cude Oil. <https://yearbook.enerdata.net/crude-oil/world-production-statistics.html> (Erişim tarihi: 15.09.2020).
- Enerdata (2020b). Global Energy Statistical Yearbook 2020. <https://yearbook.enerdata.net/coal-lignite/coal-production-data.html> (Erişim tarihi: 15.09.2020).
- France 24 (2020). HRW calls on Libya's Haftar to probe alleged war crimes by his men. 16.06.2020. <https://www.france24.com/en/20200616-hrw-calls-on-libya-s-haftar-to-probe-alleged-war-crimes-by-his-men> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Fueter, E. (1922). *World History, 1815–1930*. United States: Harcourt, Brace and Company.
- Gartenstein-Ross, D. & Barr, B. (2015). Dignity and Dawn: Libya's Escalating Civil War. ICCT Research Paper. The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT). February 2015. <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Gartenstein-Ross-Barr-Dignity-and-Dawn-Libyas-Escalating-Civil-War-February2015.pdf> (Erişim tarihi: 07.09.2020).
- Gazete Duvar (2020). Moskova'daki Libya Zirvesi Bitti. 13.01.2020. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/01/13/libyada-kalici-ateskes-icin-moskova-zirvesi-basladi> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Hays, J. (2008). Word War II and The Soviet Union. May 2016. http://factsanddetails.com/russia/History/sub9_1e/entry-4971.html (Erişim tarihi: 29.06.2017).
- Headley, J. (2008). *Russia and the Balkans Foreign Policy from Yeltsin to Putin*. New York: Colombia University Press.
- Hedenskog, J. (et.al. 2005). *Russia as a Great Power: Dimensions of Security under Putin*. London: Routledge.
- Hille, K., Saleh, H. & Politi, J. (2017). Libyan PM visits Moscow as Russian Mideast ambitions grow. 02.03.2017. <https://www.ft.com/content/2b9b91e8-fe9b-11e6-96f8-3700c5664d30> (Erişim tarihi: 03.05.2020).
- Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies. Moscow, 1955 and 1999*. New York: Cornell University Press.

- Human Rights Watch (2020). Libya: Apparent War Crimes in Tripoli. 16.06.2020. <https://www.hrw.org/news/2020/06/16/libya-apparent-war-crimes-tripoli> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Hürriyet (2008). Gaddafi visits Moscow for energy, military talks. 31.10.2008. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gaddafi-visits-moscow-for-energy-military-talks-10254668> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Kahraman, F.A. (2020). Son dakika haberi: Berlin Konferansı'nda dikkat çeken Hafter ve Sarrac detayı. 20.01.2020. <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-haberi-berlin-konferansi-turkiyenin-kilit-rolunu-ortaya-cikardi-41423774/1> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Kanet, R.E. & Kozhemiakin, A.V. (1997). The Foreign Policy of the Russian Federation. London: Macmillan Press.
- Kekili, E. (2020). BERLİN Kongresi ve Libya Krizinin Geleceği. SETA.
- Kitchen, N. (2012). Ideas of Power and the Power of Ideas. İçinde Asle Toje ve Barbara Kunz (der.). Neoclassical Realism in European Politics: Bringing Power Back. Manchester: University Press Manchester: 78-95.
- Kozhanov, N. (2017). Moscow's Presence in Libya Is a New Challenge for the West. 30.05.2017. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/moscow-s-presence-libya-new-challenge-west> (Erişim tarihi: 03.05.2020).
- Laquaer, W. (1969). The Struggle for the Middle East: The Soviet Union in the Mediterrianen (1958-1968). Washington, D.C.: The Macmillan Company.
- Levy, J. S. (1983). War in the Modern Great Power System, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Mankoff, J. (2009), Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics. New York: Rowman & Littlefield.
- Mardasov, A. & Semenov, K. (2019). Return to Libya with or without Haftar. 20.12.2019. <https://www.ridl.io/ru/vernutsja-v-liviju-s-haftarom-ili-bez/> (Erişim tarihi: 07.01.2020).
- Medvedev, S. (1999). Power Space and Russian Foreign Policy. Ted Hopf (der.). Understandings of Russian Foreign Policy. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press. 15-55.
- Mepanews (2020). Hafiye Hafter'in Libya Ulusal Ordusu Kimlerden Oluşuyor? 26.06.2020. <https://www.mepanews.com/halife-hafterin-libya-ulusal-ordusu-kimlerden-olusuyor-26057h.htm> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Nemtsova, A. (2020). Russia Looks to Africa to Extend Its Military Might. 08.08.2020. <https://www.thedailybeast.com/putin-looks-to-africa-to-extend-his-military-might?ref=scroll> (Erişim tarihi: 07.09.2020).

- Neumann, I.B. & Welsh, M.J. (1991). The Other in European Self-definition: An Addendum to The Literature on International Society. *Review of International Studies*, 17 (4): 327-348.
- Neumann, I.B. (1998). Russia as Europe's Other. *Journal of Area Studies: Special Issue. Borders and Boundaries*, 6 (12): 26-73.
- Neumann, I.B. (2008). Russia as a Great Power: 1815-2007. *Journal of International Relations and Development*, 11 (2): 128-151.
- Ömer el-Kihya, M. (2011). *Libya'nın Kaddafi'si*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Özkan, G. (2019). Arap Baharı ve Sonrasında Ortadoğu'ya Yönelik Rusya'nın Dış Politikası, Arap Baharı Sonrası Ortadoğu; Kuram ve Siyaset, Orhan Battır ve Cüneyt Özşahin (der.), Ankara: Nobel. 207-242).
- Parfitt, T. (2008). Gaddafi offers Russia a naval base in Libya. *The Guardian*. 01.11.2008. <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states> (Erişim tarihi: 17.08.2019).
- Poletti, A. (2020). Libya: Italy refuses to choose between Tripoli and Haftar. *The Africa Report*. 11.08.2020. <https://www.theafricareport.com/37172/libya-italy-refuses-to-choose-between-tripoli-and-haftar/> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Ramani, R. (2020a). Russia's Strategy in Libya. 07.04.2020. <https://rusi.org/commentary/russias-strategy-libya> (Erişim tarihi: 06.08.2020).
- Ramani, S. (2019). Is Russia warming up to the Houthis?. 16.01.2019. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/01/russia-yemen-houthis-mediation.html> (Erişim tarihi: 06.08.2020).
- Ramani, S. (2020b). Putin, Mohamed bin Zayed seek to reclaim common ground on Libya. 15.07.2020. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/07/russia-uae-libya-policy-hifter-egypt.html> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Russia Today (2011). NATO interference in Libya caused more casualties – Lavrov. 06.10.2011. <https://www.rt.com/russia/lavrov-nato-libya-victims-201/> (Erişim tarihi: 06.08.2020).
- Rutskoy, A. (1992). *Komsomolskaya Pravda*. 17.01.1992. İçinde Iver B. Neumann. Russia as a Great Power: 1815-2007. *Journal of International Relations and Development*, 11 (2): 128-151.
- S/RES/1973 (2011). <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29> (Erişim tarihi: 07.09.2020).
- S/RES/748(1992). <https://digitallibrary.un.org/record/196976> (Erişim tarihi: 07.09.2020).

- SC/14243 [8 JULY 2020]). United Nations Press Release. Security Council. As Foreign Interference in Libya Reaches Unprecedented Levels, Secretary-General Warns Security Council 'Time Is Not on Our Side', Urges End to Stalemate. <https://www.un.org/press/en/2020/sc14243.doc.htm> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Semenov, K. (2020a). What to expect from entente between Moscow, Ankara in Libya. 05.06.2020. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/06/moscow-ankara-russia-turkey-libya-war-hifter-africom.html> (Erişim tarihi: 06.08.2020).
- Semenov, K. (2020b). Russia's Game on the Libyan Field: From Gaddafi to Haftar. Russian International Affairs Council (RIAC). 12.08.2020. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-s-game-on-the-libyan-field-from-gaddafi-to-haftar/> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- SIPRI (2020), Stockholm International Peace Research Institute. Nuclear Weapon Modernization Continues but the Outlook for Arms Control is Bleak. 14.06.2020. <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now> (Erişim tarihi: 08.09.2020).
- Souleimanov, E. A. (Summer 2019). Russia's Policy in the Libyan Civil War: A Cautious Engagement. Volume XXVI. Number 2. <https://mepc.org/journal/russias-policy-libyan-civil-war-cautious-engagement> (Erişim tarihi: 06.08.2020).
- Stephen, C. (2016). Chief of Libya's new UN-backed government arrives in Tripoli. The Guardian. 30.03.2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/30/chief-libyas-un-backed-government-fayez-sarraj-arrives-tripoli> (Erişim tarihi: 07.09.2020).
- Suchkov, M. A. (2019). Russia's 'multilayered pie' policy on Libya. 09.12.2019. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/12/russia-libya-mercenaries-mfa.html> (Erişim tarihi: 01.09.2020).
- Şimşek-Özkan, E. (2015), Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu'nun Bosna Hersek ve Kosova siyasetinde Kimliğin Rolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şimşek-Özkan, E. (2017). Türkiye-Rusya İlişkileri. İçinde Sertif Demir, Poyraz Gürson ve Ayça Eminoğlu (der.). Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler. Ankara: Barış Kitap: 282-331.
- Taliaferro, J.W. & Lobell, S.E. & Ripsman, N.M. (2009). Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy. İçinde Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro (der.). Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy. Cambridge: Cambridge University Press.

- TASS (2017). Russia interested in restoring full-fledged relations with Libya-Lavrov. 02.03.2017. <https://tass.com/politics/933723> (Erişim tarihi: 12.09.2019).
- Taylor, A. J.P. (1954). *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford: Clarendon.
- Tellal, E. (2010). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 65, Sayı: 3: 189-236.
- Thorun, C. (2009). *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct Towards the West*. New York: Palgrave, Macmillan.
- Trenin, D. (July 2018). What drives Russia's Policy in the Middle East? İçinde Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (der.). *Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?*. Chaillot Papers, No: 146. Paris: European Union Institute for Security Studies. 21-27. <https://www.iss.europa.eu/content/russia%E2%80%99s-return-middle-east-building-sandcastles> (Erişim tarihi: 19.01.2019).
- Tsygankov, A.P. & Tarver-Wahlquis, M. (2009). Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide. *Foreign Policy Analysis*, 5 (4): 307-326.
- Tsygankov, A.P. (2006). *Russia's Foreign Policy: Change Continuity in National Identity*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- UNHRO (2020). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Libya: Violations related to mercenary activities must be investigated – UN experts. 17.06.2020. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25970&LangID=E>(Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Varlı, İ. (2020). Kahire Bildirgesi'ni Ankara mı reddetti? Birgün. 06.09.2020. <https://www.birgun.net/haber/kahire-bildirgesi-ni-ankara-mi-reddetti-303829> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. London: Addison-Wesley.
- Waltz, K. N. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*. 18 (2): 50.
- Warsaw Institute (2019), *Civil War in Libya Russian Goals and Policy*. 30.04.2019. <https://warsawinstitute.org/wp-content/uploads/2019/04/Civil-War-in-Libia-Russian-Goals-and-Policy-Special-Report-Warsaw-Institute.pdf> (Erişim tarihi: 07.09.2020).
- Weiss, M. & Vaux, P. (2019). Russia's Wagner Mercenaries Have Moved into Libya. Good Luck with That. 28.09.2019.

<https://www.thedailybeast.com/russias-wagner-mercenaries-have-moved-into-libya-good-luck-with-that?ref=scroll> (Erişim tarihi: 07.09.2020).

Workman, D. (2020). Russia's Top 10 Exports. 15.09.2020. <http://www.worldstopexports.com/russias-top-10-exports/> (Erişim tarihi: 20.10.2020).

World Bank (2019). Gross Domestic Product 1991-2018. <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (Erişim tarihi: 21.10.2020).

World Bank (2020) Databank: List of Economies, <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (Erişim tarihi: 05.11.2020).

Yazbeck, D.G. & Kuznetsov, V. (July 2018). The 'Comrades' in North Africa. İçinde Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (der.). Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?. Chaillot Papers, No: 146. Paris: European Union Institute for Security Studies. 73-81. <https://www.iss.europa.eu/content/russia%E2%80%99s-return-middle-east-building-sandcastles> (Erişim tarihi: 19.01.2019).

Yeltsin, B. (2001), Geceyarısı Günlükleri. Ahmet Fethi (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zickel, R.E. (1989). The Soviet Union-A Country Study. Washington D. C: Federal Research Division of the Library of Congress. https://www.shsu.edu/~his_ncp/Soviet2.html. (Erişim tarihi: 29.06.2017).